

SZÉKELY NÉPZENE ÉS NÉPTÁNC

SZERKESZTETTE
PÁVAI ISTVÁN ÉS SÓFALVI EMESE

Hagyományok Háza – Budapest
Pécsi Tudományegyetem – Pécs
Pro Énlaka Alapítvány – Énlaka

2018

A SZÉKELYFÖLD NÉPI TÁNCZENE SZEMPONTÚ TÁJI TAGOLÓDÁSA¹

A Székelyföld Erdély délkeleti sarkában található nagyobb régió, amely sajátos történelmi múlttal rendelkezik.² A korábbi századokban a rendi különállóság, a vármegyei jobbságtól eltérő jogi státusz, a székely öntudat nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a Székelyföld jóval a jobbság megszűnése után, sőt napjainkban is kulturálisan részben elkülönül a szomszédos egykori vármegyei magyarságtól. Évszázadokon keresztül közigazgatási szempontból is eltérően szerveződött, úgynevezett székekben, amelyeknek 1876-ban történt megszűnésekor olyan vármegyék jöttek létre, amelyek többé-kevésbé megfeleltek a korábbi székeknek. Az egyes székekhez való tartozás tudata még napjainkban is érezhető, s az olyan emblemikus kulturális szimbólumok, mint a népviselet vagy a székelykapu szerkezetileg és díszítésmódban is székenként eltérő sajátosságokat mutatnak. Így természetes, hogy a Székelyföldet néprajzilag egy olyan nagyobb régiónak kell tekintenünk, amelyen belül majdnem minden esetben az egykori székek képeznek középtájakat, s ezeknek nyelvjárása is többé-kevésbé eltérő. A Székelyföld belsején áthaladó hegyvonulatok, vízválasztók is éles határokat szabnak, így a viszonylag egységes etnikai összetétel ellenére néprajzi szempontból jól felismerhető eltérések vannak az egyes területek között.

A népi tánczene szemszögéből nézve minden olyan kisebb tájat érdemes külön számon tartani, amelyen belül egységes a tánc és a tánczene stílusa, azonos a táncciklus (táncrend) felépítése, nagyjából azonos néven ugyanazok a tánc típusok fordulnak elő (vagy hiányoznak a szomszédos területekhez képest), de az ott játszott zene ugyanabban a formában (táncok sorrendje, tempó stb.) a szomszédos vidékek lakóinak nem, vagy csak részben felel meg. A népi tánczenét játszó falusi hangszeregyütteseknek tájanként eltérő típusai alakultak ki, de ennél még fontosabb, hogy egy-egy ilyen együttes szolgáltatói működése egy elég jól meghatározható területre korlátozódik, zeneileg pedig egységes előadói stílust képvisel. Ha a zenekar egy viszonylag távolabbi falucsoport tánczenei igényeit nem tudja teljes értékűen ellátni, akkor az a vidék már nem tartozik az ő közvetlen tánczene-szolgáltatói területéhez. Ezért a tánczenei kistajak behatárolásánál a fentiekén kívül a zenészek működési területének vizsgálatára is érdemes támaszkodni. Ezt a vizsgálatot fontos úgy a zenészek, mint az őket megfogadó közösségeken belül elvégezni. Természetesen vannak olyan hangszeregyüttesek

1 Ez a rövid összefoglalás korábbi előzményekre épül, azokkal részben szövegileg megegyezik. Ezek egyike *A népi tánczene kistáji tagolódása Erdélyben* című tanulmány Székelyföldre vonatkozó fejezetei, másik *A Székelyföld népzenei szempontú táji tagolódása* című fejezet *A Sóvidék népzeneje* című könyvből (PÁVAI 2012; 2016).

2 Jelen írásomban nem térek ki a székelység történetére, földrajzi elhelyezkedésének részleteire, hiszen ezek az adatok egyrészt közismertek, másrészt számos kiváló szakmunkában megtalálhatók, amelyek felsorolásától szintén eltekintek. Egyedül Sófalvi András *Sóvidék a középkorban* című könyvét ajánlanám az olvasó figyelmébe, mivel összefoglalja a székelység egészének a betelepülésére vonatkozó lényeges adatokat, régészeti érvekkel is alátámasztva, a korábbi legfontosabb szakirodalomra is hivatkozva. Lásd SÓFALVI 2005.

is, amelyek határponton való elhelyezkedésük miatt több, eltérő táncrendű vidéket is a helyi elvárásoknak megfelelően ki tudnak szolgálni. Ilyenkor viszont ők maguk is tudatában vannak a táji eltéréseknek, s részben az ő verbális és zenei ismeretanyaguk feltérképezése alapján is tisztázhatók a kistájak határai, viszont ezt mindig egybe kell vetni az őket működtető közösségek körében végzett konkrét kutatásokkal.

A tánc és tánczene esetében gyakran még a tempó is igen erősen meghatározhat táji jellegű árnyalatokat, míg a dallamrepertoár nem annyira elsődleges tényező, mint amennyire azt a zenedialektus-területek kutatásának kezdetén, elsősorban énekes anyagra támaszkodva, annak tekintették. Azért természetesen ez is része a táji sajátosságokat meghatározó szempontrendszernek, hiszen valóban vannak csak bizonyos tájakon előforduló dallamtípusok, illetve olyanok, amelyek sajátos, csak egy-egy vidékre jellemző változatokkal rendelkeznek. Ugyanakkor léteznek olyan nem kifejezetten táncsal kapcsolatos, de táncalkalmakra jellemző más zenei műfajok, amelyek kistájanként valamilyen szempontból szintén eltérést mutatnak (pl. az asztali nóta ritmusának eltérő aszimmetriája), s ezzel erősítik a kistáj sajátos zenei karakterét. De természetesen olyan nem táncos műfajok is előfordulnak, amelyek nagyobb területen, pl. középtájanként hasonlóak, így gyengítik a kistájak különállását, ugyanakkor a középtájak meghatározásának jogosultságát erősítik.

A Székelyföld legtöbb területéről nem rendelkezünk összefoglaló és kimerítő népzenei monográfiákkal, amelyekre összehasonlításként tudnánk hivatkozni, ezért ez az összefoglalás nem tudja biztosítani a Székelyföld kis- és mikrotájainak az egyenletes részletességű, egységes áttekintését. Az alábbiakban tehát csupán néhány jellemző zenés-táncos vonatkozású sajátosságon keresztül próbálok meg a székelyföldi tájak népi tánczenére vonatkozó képét megrajzolni. A népzene és néptánc dialektológiai vizsgálatának szempontrendszerét követve,³ a történeti közigazgatási egységeket és a lakosság hovatartozás-tudatát is figyelembe véve alakítottam ki egy népzene-néptánc szempontú tájbeosztást, amelynek a Székelyföldre vonatkozó részét az alábbiakban mutatom be.⁴ Egyaránt felhasználtam és szembesítettem a magyar néprajz-, népzene- és néptánc-kutatás eddigi eredményeit, illetve a saját terepkutatásaim nyomán szerzett tapasztalatokat. A besorolási nehézségeknek az is gyakori oka, hogy számos településen egyáltalán nem végeztek idevonatkozó vizsgálatokat, így a terepkutatások folytatásával, az archívumokban rejtőző anyagok fokozatos feltárásával tovább finomítható az alábbi felosztás. A leírásoknál részben a néprajzi, népzene- és néptánc-kutatási szakirodalomra, továbbá saját archívumi és terepen végzett kutatásaimra támaszkodtam. Néha kitérek nem tánczenei jellegű népzenei műfajokra is, ha azok táncalkalmakhoz kapcsolódtak, vagy ha a tánczenei dialektológiai következtetéseket erősítik.

Az egykori székelyföldi székeknek megfelelő középtájakon belül hagyományosan létező kistájak rajzolódnak ki. Körvonalait az anyaszékeken belül egykor létesült fiúszé-

3 Vö. a táncdialektusok meghatározásánál alkalmazott szempontrendszerrel: MARTIN 1970–1972, 19–36. o.

4 A székelyföldi tájak néprajzi, népzenei és néptánc szempontú leírásához a következő művek megfelelő fejezeteiben található adatokat is felhasználtam: KÓS 1957; KÓSA 1998; KÓSA – FILEP 1978; MAGYAR 2011; MARTIN 1970–1972; MOHAY 2011. Részletes hivatkozásokat viszont nem adok meg ezekre a művekre, egyrészt azért, mert a megfelelő néprajzi tájak szerint a vonatkozó részek könnyen megtalálhatóak, másrészt mert ezek a művek sem hivatkoznak részletesen egymásra, csupán általános előzményként. Sárosi Bálint hangszer-monográfiájára sem hivatkozom bekezdésenként, a megfelelő hangszerekről szóló fejezeteiben megtalálja az érdeklődő a Székelyföldre vonatkozó részeket (lásd SÁROSI 1998).

kek, néha a felekezeti hovatartozás, továbbá természetföldrajzi tényezők is meghatározzák. Gyakoriak a Székelyföldön a hegyi medencék településhálózatából alakult vagy az egy-egy folyó, patak, „víz”⁵ mentén létrejött kistájak. A táji különbségek kialakulásában, fennmaradásában, elmélyülésében a mindenkori közlekedési lehetőségek is szerepet játszottak. Vikár Béla első székelyföldi fonográfós népzene gyűjtései idején még azt olvashatjuk egy korabeli leírásban, hogy Udvarhely megye „nemcsak közgazdaságilag, hanem közlekedési szempontból el van zárva úgy az országtól, mint szomszédos megyéktől, így például e megye székhelye a szomszédos Csikmegye székhelyétől alig van 50 km.-nyire, mégis vasúton innen Budapest könnyebben és hamarabb megközelíthető, mint Csíkszereda s ami nevezetes szintén, olcsóbban”.⁶ Napjainkra, bár a Székelyföld fő útvonalai immár jól járhatóak, számos mellékútvonalon fekvő település még mindig csak földúton keresztül közelíthető meg. Ezek között több olyan van, amelyet nem érintenek az autóbuszjáratok, s személygépkocsival sem – vagy csak nehezen – járható az év mostohább időjárású szakaszaiban.

Zenei szempontból egyfajta régies dallamanyag közös jelenlétén túl egységes székely népzeneről leginkább a polgárosultság okán beszélhetünk. A 19–20. század fordulóján a túlnépesedés miatt a székely fiatalság gyakran keresett munkát Budapesten vagy erdélyi, sőt „regáti”⁷ nagyvárosokban, ahonnan visszatérve korabeli városi népies műdalokat és más idegen eredetű divatos dallamokat nagy számban hozott haza. Így nem csoda, hogy bár a Székelyföld igen messze fekszik a magyar nyelvterület központi részétől, Erdélyen belül itt honosodott meg a legtöbb új stílusú népdal. Ez természetszerűen járt együtt a régies dallamanyag részleges vagy helyenként teljes feladásával. Mindez a táncok esetében is majdnem hasonlóan történt. A fenti történelmi, természetföldrajzi tényezők mellett a székely kistájak közötti kulturális különbségek attól is függenek, hogy melyik kistáj milyen mértékben tartott meg hagyományos dallam- és táncanyagot az újabbak átvétele mellett, illetve az újaknak milyen mértékben tudott lokális, regionális színezetet adni. Vagyis az új mennyire szorította ki a régit, vagy mennyire tudott azzal szervesen összeolvadni, utóbbi esetben az összeolvadást követően melyik lett a kettő közül a domináns elem.

A tájak leírását a Székelyföld északkeleti részével kezdem (Csíkszék), azon belül észak-dél irányba haladok, majd Háromszéken belül kelet-nyugat a haladási sorrend. Udvarhelyszéknél délkeletről indulva kelet-nyugati irányú az áttekintés, majd északról lépek át Marosszékre, ahol délkeletről északnyugat felé következnek a kistájak. A történelmi székely székek közül ezúttal nem térek ki Aranyosszékre, mivel nem állt közvetlen kapcsolatban az egy tömbben található többi székely székkal, így népzenei dialektológiai szempontból inkább a Maros–Küküllők vidékével rokonítható bizonyos fokig.⁸

5 A Székelyföldön gyakori a 'patak', 'pataka' szinonimájaként a 'víz', 'vize' használata, például Nagyvíz, Korond vize, Gagy vize stb.

6 BARABÁS 1904, 6. o.

7 A helyi magyar nyelvhasználatban 'Regát' az első világháború előtti Románia területét jelenti, az úgynevezett örómániai királyság területét. Jelentése királyság, mivel Románia akkori hivatalos megnevezése románul ez volt: Regatul României. Ennek rövidítése az erdélyi románok által használt Regat szó, magyaros írásmóddal Regát. Az erdélyi falvak magyar lakossága sok esetben nem ismerte a román szó 'királyság' jelentését, így később, a királyság megszűnése után is gyakran nevezte Regátnek a mai Románia Kárpátokon kívüli területét.

8 Aranyosszék népzenejéről lásd: DEMÉNY 1998; PÁVAI 2012, *Aranyosvidék* c. fejezet.

CSÍKSZÉK

Csíkszék három hegyi medencét foglal magába a Hargita-hegység és a Keleti-Kárpátok közötti területen, a Gyergyói-, a Csíki- és a Kászoni-medencét. Csíkszék elsődleges belső tagolódását ezek a hegyi medencék határozzák meg, amelyek mindegyikét más-más folyóvíz szeli át, s a történelem folyamán időlegesen közigazgatási szempontból is önállóságot szereztek. Gyergyó- és Kászonszék 15. századi különválása után Csíkszék vagy egyszerűen Csík alatt csupán a Hargita-hegység és a Csíki-havasok közötti részt, tehát a Csíki-medencén belüli területeket értették. A Csíki-medencét a Zsögödi- és a Csíkrákosi- vagy Bogáti-küszöb tagolja három részmedencére (Felcsík, Középcsik, Alcsík). Ezek a természetföldrajzi tényezők egyúttal a néprajzi kistáji tagolódás földrajzi tényezői is.

Az eredeti, nagyobb Csíkszéknek megfelelő közigazgatási egység az 1876-os megyerendezéssel állt helyre, mivel az akkor létrehozott Csík vármegye része lett Gyergyó és Kászón is. Ekkor vált a vármegye székhelyévé Csíkszereda, hiszen a korábbi Csíkszék központja Csíksomlyó volt, amely Mária-kegyhelyként a pünkösdi búcsúk alkalmával századokon át a többi székely szék, Gyimes és Moldva katolikus magyar lakosságának adott lehetőséget éves rendszeres találkozására. Ezeket az alkalmakat leszámítva Csíkszék lakossága nem volt közvetlen érintkezésben a szomszédos területekkel, ami megmagyarázza, hogy tánczenéje hangzásában, részben dallamkészletében miért tér el Marosszék, Udvarhelyszék és Háromszék tánczenéjétől. A közös elemek inkább az újabb stílusú csárdás zenéjében és a polgárosulás eredményeként megjelent népies műtáncok zenekíséretében lelhetők fel. A népies műtáncok vagy polgári társastáncok tájanként eltérő mértékben és mennyiségben terjedtek el, így ezek jelenléte vagy hiánya is hozzájárul a táji jelleg hangsúlyozásához.

A 20. század elején még egész Csíkszék népi tánczenéjének hangzását az ütőgardon kötelező előfordulása határozta meg, amely eredetileg a hegedűvel (*mozsika*), ritkán a fúrlyával képezett hangszerkettőst. Az ütőgardon népi neve egyszerűen csak *gardon* vagy *gardan*, ahol ragozott formákban a szóvégi *n ny*-re változik: *gardonyos*, *gardonyok* stb. Régebbi példányainak alakja a középkori fidulákra emlékeztet. Testét egy darab fából vájta ki a nyakkal és a kulcstartó szekrénnel együtt. A későbbi példányok már a klasszikus zenében használt gordonka (cselló) formáját utánozták (*kávás gardon*), de csak hozzávetőlegesen. Gyimesben mindvégig a régies forma maradt fenn, Csíkban és Gyergyóban fokozatosan a kává gardon terjedt el. Ilyen okok miatt válhatott a helyiek tudatában a régies forma „gyimesi gardonná”, a kává pedig „csíki” vagy „gyergyói gardonná”. Mindkét hangszer megszólaltatása az egy síkban fekvő húroknak pálcával való ütésével történt. Ennek döngő hangja váltakozott a szélső, vékonyabb húrnak a bal kéz ujjáival való felcsípése, majd a fogólapra való visszacsaptatása során keletkezett élesebb hanggal.⁹ Sajnos adatok hiányában nem tudjuk megmondani, hogy időben meddig lehetne visszavezetni ennek a hangszerkettősnek az itteni előfordulását. A tánc iránti igényre viszont van adat már 1726-ból, hiszen egy csík-, gyergyó- és kászonszéki egyházi végzés tiltja a szombat esti kalákába táncolást, hogy az ünnepnapi misén való megjelenés biztosítva legyen.¹⁰

Később a polgárosuló falusi rétegek igényeinek kielégítésére ez a hangszerkettős alkalomlag kiegészülhetett a városi cigányzenekarokból kölcsönzött hangszerekkel (kontra, cimbalom, bőgő). Ezek közül a cimbalom Gyergyóban, a kontra Csíkban tűnik rendszeresebben alkalmazott kiegészítésnek. Csíkban ez a háromtagú zenekar – „*pirimas, kontoras, dargonyos*”

9 DINCSEK 1943, 8–58. és 71–84. o.

10 IMREH – PATAKI 1992, 331. o.

– 1896 óta dokumentálható.¹¹ Értelmiségi szervezéssel a terület nagy részén már a 19. században fúvózenekarok jöttek létre, amelyeknek egyes tagjai a helyi lakodalmi zenélésben is kezdtek szerepet vállalni, de ebből nem alakultak ki újabb állandó hangszeregyüttes-típusok. Ugyanígy a régi hagyomány megtörését hozta a könnyűzene elterjedése. Ennek hatására kialakult a szaxofon, tangóharmonika, gitár, dobfelszerelés összetételű együttes pár évtizedig tartó divatja. Ezeket újabban a szintetizátor, az elektronikus audiófelszerelések és a komputeres zeneszolgáltatás szorította háttérbe. Így az új hangszerekből nem alakulhattak ki hagyományosan állandó összetételű hangszeregyüttesek.

Megjegyzendő, hogy több korai kiadvány általánosságban ír Csík tánc- és tánczenei hagyományairól, ami nem jelenti azt, hogy a leírás Csík egészére érvényes. Így például László Elek 1896-ban megjelent *Csiki székely népszokások* című írásából nem derül ki, hogy adatait Csík melyik területeiről gyűjtötte. Egy-egy konkrét esetben Középcsikot, Csobotfalvát és Csíktaplocát nevesíti, a többi esetben további lokalizálás nélkül írja le a „csiki székelyek” szokásait.¹² Bándy Mária és Vámszer Géza *Székely táncok* című 1937-ben kiadott könyvében is hasonló a helyzet, ott is néha kiderül, hogy melyik területre vagy településre vonatkozik egy-egy zenés-táncos adat, máskor nem. A gyűjtők munkáját segítők felsorolásából tudható, hogy a gyűjtés Gyergyó, Fel- és Középcsik egyes falvaira terjedt ki. Ezekből a gyergyói rész könnyen azonosítható, a felcsíki és középcsíki adatok szétválasztása már problematikusabb.¹³

Gyergyó

Az eredeti Csíkszék legészakibb medencéje, a Gyergyói-medence, a Maros forrásvidékén, a Kelemen–Görgény–Hargita hegység és a Gyergyói-havasok között található. A táj központja, Gyergyószentmiklós, a medence keleti részén fekszik. A magas hegyekkel körbefogott sík területen többezres nagyközségek alakultak ki. Ezek egyik csoportja a medence déli részén (Kilyénfalva, Tekerőpatak, Gyergyóújfalu, Gyergyócsomafalva, Gyergyóalfalu), másik az északi részén (Szárhegy, Ditró, Gyergyóremete) található. Ezekhez néhány közeli fekvő kisebb, tanyaszerű település is kapcsolódik (Orotva, Gődücs, Eszenyő, Borzont stb.). Gyergyónak korábban valószínűleg kulturálisan is enyhén differenciált része lehetett Borszék–Tölgyes és Gyergyóbékás vidéke. Ma mindkettő román többségű terület, utóbbiban már alig élnek magyarok. A magyar folklór kutatása szempontjából mindkettő fehér foltnak számít.

A Csíkszék egészén egykor általános hegedű–ütőgardon kettős Gyergyóban gyakran kiegészült cimbalommal, néha kontrahegedűvel. Utóbbi a városi cigányzenekarok hatásának tudható be, akárcsak az ütőgardon későbbi lecserélése nagybőgőre. Viszont a gyergyói cimbalmosok nagy része dallamjátászó *prímcimbalmos* volt, ami lehetővé teszi annak feltételezését, hogy a városi cigányzenekarok által kialakított másodlagos cimbalomdivat előtt létezhetett itt egy korábbi kiscimbalmos hagyomány. A gyergyói ütőgardonok többnyire *kávás gardonok*. A táncalkalmakon való zene szolgáltatását a hivatásos falusi cigányzenészekről fokozatosan a gazdálkodással foglalkozó székelyek vették át, akik ezt alkalmi keresetkiegészítésként művelték.¹⁴

A magyar tánc kutatás publikációiból nem sokat lehet megtudni a gyergyói tánc hagyományokról. A táncokhoz kapcsolódó zenét viszont sikerült részben rögzíteni. Többféle

11 LÁSZLÓ 1896, 387. o.

12 LÁSZLÓ 1896.

13 BÁNDY – VÁMSZER 1937, 119. o.

14 FODOR 1995, 114. o.; PÁVAI 2013a, 134., 136–138., 151., 160., 163. és 224–225. o.

verbunkdallamot ismertek errefelé, ezeket gyakran egy-egy személy vagy család nevéhez kötötték: *Mihálykái, Jankói, Köllöke* vagy a *Sólyom Pálé* összevonásából *Sompálé*. A *lassú* és *sebes csárdás* dallamaihoz, részben magához a tánchoz is kapcsoltak személyneveket. Ilyen például a *Bonka Ferkőé* vagy a *Gábor Ignácé*, amelyekhez helyenként az általános táncolási módtól eltérő, egykor tréfásan másként táncoló személy nevét kötik. Régies dallamaikra is ráragadt a *Bonka Ferkőé* vagy a *Gábor Ignácé* megnevezés. A tréfás jelleg miatt ezek a táncok és régies dallamaik majdnem napjainkig fennmaradtak. Ez azért fontos, mert a régies táncdallamok nagy részét a 20. század folyamán fokozatosan lecserélték nótaszerzők csárdásdallamaira vagy az általánosan ismert, csárdásként játszott új stílusú népdalokra.¹⁵

Az udvarhelyszéki táncrendhez hasonlóan (lásd alább) Gyergyóban is kapcsolódhat *marosszéki* elnevezéssel forgatós táncfajta a *lassú* és *sebes csárdás* táncpárhoz. A 20. század elején a gyergyóremeteiek községükbe költöztették a marosszéki Kibéd faluból László Illyés és László József zenészeket, Seprődi János adatközlőit, akik később Ditróban telepedtek meg. Talán ezzel magyarázható, hogy Gyergyóban viszonylag több dallama van a *marosszéki* nevű táncnak. A gyergyóremetei idősebb zenészgeneráció szerint László Illyésék előtt *jódiás* néven járták itt ezt a táncot.¹⁶ Ismerték errefelé még a fonóban lányok által járt guggolós *szarkatáncot* és a táncmultságokban, lakodalmakban járt *párnás táncot* is.

Gyergyóban a népies műtáncok Udvarhelyszékhez képest nagyobb arányban fordulnak elő. Már az 1930-as évekből ismerjük a helyiek által 12 részesnek tartott, de valójában 14 táncból (*figurából*) álló *gyergyói ceppel* leírását, amely a gyergyói falvak egy részében a 20. század végéig még nem merült teljesen feledésbe, s ezen kívül további polgári társastáncokat is jártak. A gyergyói ceppel tizedik figurájának az az érdekessége, hogy a háromnegyedes ritmusú keringődallam utolsó két üteme négynegyedes csárdásritmusba vált át, majd a dallamot előlről kezdve ismét háromnegyedes a ritmus. A *ceppel* után mindig a *Gábor Ignácé* következett, s általában ezzel ért véget a táncmultság. Az *Ezer Székely Leány Napja* elnevezésű rendezvényen a kilyénfalvi ifjúsági táncsoport 1934-ben „Botos tánc”-ot mutatott be. Megerősítő adatok hiányában nem eldönthető, hogy létezett-e egykor Gyergyóban ilyen nevű, ilyen jellegű hagyományos tánc vagy ez esetben csupán egy máshonnan importált és betanított koreográfíáról beszélhetünk.¹⁷

Felcsík

A Csíki-medence felső részmedencéje Gyergyótól és a Marosfői-hágótól délre található. Ez a terület Felcsík néven ismert, de emlegetik „Hatközség” (Csíkszentdomokos, Csíkszenttamás, Csíkjenőfalva, Karcfalva, Csíkdánfalva, Csíkmadaras), „Ködon felüli rész”, „Csíkrákosi szorostól felfelé” néven is, mivel délen a Csíkrákos fölötti Bogát- és Köd-hegy közötti szoros határolja. Egész Csík népzenei szempontból legjobban kutatott területe, ami a hagyományörzés viszonylag magasabb fokával magyarázható.

Több faluban működtek zenészek, hiszen a hat község egyenként is többezres lakosságú. A zenészek között cigányok és székelyek egyaránt előfordultak. Egész Csíkszéken belül Felcsíkon maradt meg legtöbbször a hegedű-ütőgardon hangszerkettős, amely leggyakrabban nem cimbalommal, hanem kontrával egészült ki háromtagú együttesé a hagyományos (nem alkalmi összeállítású) zenekarok esetében. Az 1950-es években jegyezte föl Jagamas János Csíkszentdomokoson: „A hegedűt szeretik legjobban. »A viszi a primet mindenhol«.

15 PÁVAI 2013a. 95–97. és 263. o.

16 PÁVAI 2013a, 270. o.

17 BÁNDY – VÁMSZER 1937, 43–54., és 115–116. o.; FODOR 1995, 114–115. és 118–119. o.

»A nép ehhez van megszokva«. »Egy gordon és egy mozsika a legfelségesebb«. »Egy lakodalomba vótam egy cimbalmossal. Egy öreg néni jött és asz monta: mér roncsa azt a drága mozsikasztót?«».

A férfitáncok több fajtáját is művelték, amelyek a 20. század elején még megőrizték cikluskezdő funkciójukat, később már csak a táncszünetben járták rendelésre, külön megfizetve érte a zenészt. Zenei szempontból egy negyedes lüktetésű, verbunktípusú tánc (*verbunk, huszárverbunk, magyarországi, csüördögölő, figurázó*) különböztethető meg a nyolcados legényestípus kelet-erdélyi, laza szerkesztésű változatától (*féloláhos, hátrajárós, zsuka, marosszéki*). Tánc szempontból azonban a kettő motívumanyaga átfed. Az *orosz zsuka* néven ismert tánc csak dallamában tér el, mivel egy, az orosz fogságból hazahozott, a Kárpát-medencében sokfelé elterjedt, emblematikusan orosznak tartott dallamra járják. (Dallamkezdeté szolmizációval: *d' s fmr md.*). Tempója, negyedes lüktetése, figuraanyaga a *verbunké*hez hasonló. További férfitánc az *árgyinalis* vagy *kezes*, amely kötöttebb szerkezetű, és két férfi járja egymással szemben, egyik kezükkel átlósan összefogózva, egyetlen dallamra, amelynek előtagját lassabban, utótagját gyorsabban muzsikálják, s a tánc is ennek megfelelően lassul és gyorsul.

A napjainkig fennmaradt törzstáncanyagot a *lassú* és *sebes csárdás* képezi. Ennek régiesebb dallamait *Gábor Ignácé* néven ismerik. A *lassú csárdás* legtöbb dallama énekelhető, néhány *sebes csárdás* dallam is. Lakodalomban szokták táncolni az *örömanya táncát*, amely rituális, tréfás, erotikus jellegű páros tánc. Ugyanilyen karakterű a *medvés*, de erősebb pantomimikus jelleggel, amelyet két férfi mutat be párzásutánzó mozdulatokkal. Az egyéb játékos táncok közé tartozik még a *párnás tánc* vagy *változtatós* (*Elvesztettem zsebkendőmet*), a *seprűs*, az *öregzsídós*, a *golyás*. Ezeken kívül még számos németes karakterű, fix koreográfiájú polgári társastáncot ismertek (*mennybemenős, honvédkerengő, falramászós* stb.), egy részükre szöveget is énekeltek tánc közben. Ezek közül néhányat a *hétféle* elnevezésű ciklusba foglalva járták a táncmultságok alkalmával. Ebből az 1930-as években egy régebbit (*sormagyar, hételpés, féllábas, háromdobbantós, háromsírülős, haddeltekicsike, gyereberőzsám*) és egy újabbat (*sormagyar, hételpetű, háromsírülős, háromdobbantós, krecjpolka, féllábas, haddeltekicsike*) jegyezték fel. A táncélet modernizálódásával a polgári társastáncok közül is sok feledésbe merült. Az alkalmi (külön rendelésre táncolt) táncok között ritkán előfordul egy *marosszéki* nevű páros tánc is, amely nem függ össze az azonos nevű férfitáncal, tánc szempontból pedig a polgári társastáncokkal tart rokonságot.

A balkáni táncréteg táncai közül *hejszás* és *szirba* néven két különböző dallamra lényegében ugyanazt táncolták. A *hejsza* táncnév Gyimesből is ismert, és ugyanezt a táncot jelöli. Feltételezhető, hogy a felcsiki *hejszás* neve még abból az időből maradt fenn, amikor itt kisebb román közösségek is éltek. Erdélynek Romániához való csatolása után a román hatóságok Erdélyben is kötelezővé tették a balkáni típusú, nemzeti román táncnak tartott *hora, sárba* nevű körtáncok megtanulását és táncolását iskolákban és táncmultságokon, nemcsak az erdélyi román településeken, hanem a magyar falvakban is. Talán ezzel magyarázható Felcsíkon a *szirba* táncnév megjelenése.¹⁸

18 BÁNDY – VÁMSZER 1937; DINCSEK 1943, 67–70. o.; DOMOKOS 1964, 7–8. és 13–81. o.; JAGAMAS 2014, FALO5575; HERTEA – ALMÁSI 1970, 62–64. o.; SZILÁDY 1934, 70–72. o.; PÉTERBENCZE 1989; SZALAY 1996.

Középcsik

Közgazgatási szempontból létezett olyan felosztás is, amely a Csíki-medencét csak két részre tagolja: Felcsíkra és Alcsíkra. Ebben az értelmezésben a Középcsíki-medence Felcsíknak a része. Valójában földrajzi szempontból jól elhatárolódik a Csíkrákosi- és a Zsögödi-szoros közé zárt Középcsíki-medence, s néprajzilag is mutat eltéréseket Felcsíkhöz képest, és elég gyakran lehet találni, különösen régebről olyan írott adatokat, ahol Középcsíkot külön nevesítik. Két mikrozónára tagolódik: *Középcsíki Olt mente* és *Középcsíki Hegyalja*.

László Elek 1896-ban „Közép-Csík”-ból idézi a menyasszony-búcsúztató kezdetét, megjegyezve, hogy „Ez minden községben más alakban szokott történni”. A szintén középcsíki Csobotfalvát nevesíti mint olyat, ahol a halotti toron „halotti énekeket énekelnek: az utója azonban rendesen világi dalokkal és sokszor még tánczczal is végződik”. Ezen kívül részletesen leírja és közli „szóról szóra” a csíktaplocai betlehemes pástorjáték szövegét, megjegyezve, hogy Csíkban általában románokat alkalmaztak juhásztorként, „száz közül alig akadt egy székely bács”. A pástorokat alakító alakoskodók viszont székelyek, halandzsá román szövegtörödékeket mondanak, de magyarul énekelnek.¹⁹ Furulyaszóra járt táncuk neve *zsuka*, ami a román *a juca* 'táncolni' szóból ered, bár konkrétan ilyen nevű tánc a románoknál nem létezik. A betlehemes pástortánc a Székelyföld más területein is hasonló módon zajlott, ami hozzájárulhatott ahhoz, hogy egyes székelyföldi táncok nevéként a *zsuka*, *zskúta* megnevezés vált általánossá egy adott időszakban. Részben ugyanitt kell keresnünk a *féloláhos* néven ismert székely táncok nevének eredetét is.²⁰

Középcsik zeneileg egyik legjobban feltárt települése Csíkrákos, ahol korábban több zenészdinasztia élt, köztük kovácmesterséget és zenélést egyaránt művelő cigány család is. A kovácmunka során a mester és segédje zeneinek tűnő kalapácsritmusokkal jelezte egymásnak a különböző munkafolyamatokat, azok befejeződését. Korábban itt is a régies hangszerkettős, a hegedű–ütőgardon szolgáltatta a táncmuzsikát, gyakran kiegészítve kontrával, amint ez kiderül Domokos Pál Péter és Dincsér Oszkár 1930–40-es években végzett kutatásaiból. Adataik az egy darabból kivájt régies tekenőformájú gardonról a kávásgardonra való áttérést is dokumentálják. Az 1950-es években kisebb táncalkalmakkor (például tollfosztó kalákában) furulya, citera vagy egy szál hegedű is szolgáltathatta a talpalávalót. Egyes falvakban több hegedűs és hegedűkészítő is volt. A citerát mindig maguk készítették.²¹

Középcsik zenei szempontból Felcsíknál polgárosultabb, hiszen a területén található a megyeközpont, Csíkszereda, ahol a 19. század óta városi cigányzenekarok működtek. Ugyancsak a polgárosulást segítették elő a 19. századi közművelődési törekvések nyomán felülről szervezett fúvószenekarok. Középcsik tánckészlete a hagyomány még élőbb időszakában Felcsíkéhez lehetett hasonló, az eltérést a tánczene területén az itteni zenekarok sajátos hangzása adta. A férfítáncok közül itt is ismerték a *féloláhost* és a *verbunkot*. A középcsíki *csürdöngölő* dallamának viszonylag korai közlésénél kiderül, hogy a helybeliek *székelyverbunknak*, *legényesnek*, *figurázónak* is nevezték, s „férfiak magányosan” táncolták. A vastaghúron kezdődő verbunk dallamát *huszárverbunknak* nevezték. Ismerték

19 LÁSZLÓ 1896, 386. és 389–398. o.

20 Részletesebben lásd PÁVAI 2016, 86–89. o. Vö: SZILÁDY 1936, digitális változat 403. o.

21 DINCSEK 1943, 10–12., 50., 52. és 67. o.; DOMOKOS 1934; JAGAMAS 2014, FAL05569.

itt is a lakodalmi *párnást*, a *hétfélét* és a két férfi járta *medvetáncot*. A *rókatáncot* inkább a helybeli cigányok járták.²²

Alcsík

Alcsík a Zsögödi- és a Tusnádfürdői-szorosok között húzódó, magas hegyek által körbefogott széles sík terület. Két mikrozonája: *Alcsíki Olt mente* (Olt közeli falvak Csíkszentkirálytól Újtusnád–Lázárfalva vonaláig) és a *Fiság völgye*, amelyet *Loknak*, *Lokságnak* is neveznek (Pottyandtól Csíkbánkfalváig). Néprajzilag legjobban az utóbbi kutató, azon belül is Csíkménáság, de ez nem vonatkozik a táncok zenéjére, s magára a táncra sem, amely a kutatás számára kevésbé ismert.

Az alcsíki hagyomány valamikori archaikus voltára utal, hogy egykorú dokumentumok tanúsága szerint a 17. században még ismert szokás volt itt a *regölés*, amelyet a 18. században a betlehemezés váltott fel.²³ Alcsík polgárosultsági foka viszont már száz évvel ezelőtt is magasabb fokú volt, mint Felcsíké. Például Csátószegen az 1950-es évek elején a szombat estétől hamvazószerda reggelig tartó *hétfogásos bálókra* az erdővidéki Baconból fogadtak zenészeket. Ugyanakkor arra is van adat, hogy egy szál zenész (hegedűs vagy cimbalmos) muzsikájára folyt a tizenéves fiatalok éjfélig tartó táncmulatsága, a *buksa*. Híres volt Csátószegen Gábor Antal cimbalmos, aki 1982-ben halt meg. Érdekes, hogy alak és felépítés szempontjából eltér egymástól az alcsíki és a felcsíki fakürt, amelyet a pásztorok mindkét területen jelzésre használtak.²⁴

Leíró adatok szerint Alcsíkon is ismerték a *verbunk* nevű férfitáncot, a *lassú* és *sebes csárdást*. *Marosszéki* nevű tánc előfordulására is vannak szórványos adatok, amelyet – úgy tűnik – egyetlen dallamra jártak. A népies műtáncok közül ismertebb a *menasági polka* és a *pottyandi sebes*. Mindkét falunevet a helybeliek a táncnevekben megfigyelhető eltéréssel ejtik a valószínűleg félreértésből keletkezett hivatalos Ménáság és Pottyond helységnévformához képest. Menaságon húshagyókedden éjfélkor harangszó jelezte a farsang végét, a böjt kezdetét, egyúttal a mindenfajta zenés-táncos mulatozás tilalmát. Ilyenkor a férfiak eljárták a *zsidóvecsernyét*. Sapkájukat románosra túrték, ingüket a román viseletnek megfelelően kiengedték, így a tilalom nem vonatkozott rájuk, mivel a görögkeleti románok böjtje később kezdődött.²⁵

Kászón

Földrajzilag teljesen elkülönül Alcsíktól, ahonnan a Nyerges-tetőn keresztül közelíthető meg. A Kászoni-medence Csíkszék legkisebb hegyi medencéje, mindössze öt falu található benne (Kászonzeltíz, Kászonzaltíz, Kászonzimpér, Kászonzakabfalva, Kászonzújfaló), s bár a 19. század végén ezek összlakossága hetedfélezernyi volt, lélekszáma mára alig éri el a háromezeröttszázat. Az egykori Kászonszék a történelem folyamán hol teljesen önállósult Csíkszékktől, hol annak fiúszéke volt. Ez a földrajzi elszigeteltség és történelmi különállás természetszerűen alakított ki Alcsíktól részben eltérő néprajzi sajátosságokat. A medencét átszelő Kászón-patak a Feketeügy nevű folyóba ömlik, így Kászón kapcsolata Felső-Háromszékkel és Kézdivásárhellyel, mint vásáros központtal régóta fennáll.

22 BÁNDY – VÁMSZER 1937, 102–103. és 117. o.; CSÁSZÁR 1957, 18. o.; JAGAMAS 2014, Mg0033-15, Mg0033-16.

23 Szócs 1998.

24 Füstös 2005, 78. és 82. o.

25 BÁNDY – VÁMSZER 1937, 110–111. o.; HERTEA – ALMÁSI 1970, 65. és 76. o.; KARDALUS 1994; JAGAMAS 2014, Mg0033-12, Mg0033-13, Mg0033-14, FAL-05545-05d5.

Vokális népzeneje eléggé jól kutatott, viszonylag tánczeneje is, hiszen Kodály Zoltán már 1912-ben több táncdallamot rögzített itt. A tánckutatás viszont még adós a terület feltárásával. A férfitáncok közül a *csürdögölőt* ismerték régen, amely annak köszönhetett továbbélését, hogy a *farsangi bikaütés* elnevezésű helyi szokásnak is része volt. A „bikaütés” után a bikát alakító legény kibújt a szalmaöltözékből, amelyet meggyújtottak, s miközben a bikát az asszonyok tréfásan siratták, a bikát alakító legény eljárat a *csürdögölőt*. A táncrendből, annak tánckezdő funkciójából azonban a *csürdögölő* már korábban kikopott.

A táncalkalmak leggyakoribb táncpárja itt is a *lassú* és *sebes csárdás* volt. A *lassú csárdás* dallamok között úgynevezett jajnóták (bővült strófájú dallamok) is fennmaradtak, amelyeket lassabban, „öregesen” húztak, vagyis az egykori *jártatós* tánc karakterének megfelelően. Ezek közül némelyiket úgy nevezik, a *Báróé*. Báró egykori helybeli cigányzenész volt. Van szórványos adat arra, hogy a *marosszékit* is táncolták régen errefelé, de általában egy pár táncolta, a többiek körülállták. Később kimaradt a táncrendből. A *párnás táncot* a Kájoni-kódelexben *Apor Lázár tánca* néven fennmaradt dallam helyi változatára járták. Itt is elterjedtek polgári társastáncok, népies műtáncok: *németes*, *sormagyar*, *lapostetű*, *polka* stb. A hegedűsök és furulyások ismerték *A kecskéit kereső pásztor* zenés történetét, amelynek táncos karakterű tétele is van. Az ütőgardon már csak az idősebb generáció emlékezetében maradt meg, később dobbal helyettesítették.²⁶

HÁROMSZÉK

Erdély délkeleti szegletében a Kárpát-kanyartól övezett területen fekszik Háromszék. A Feketeügy vízgyűjtő medencéje és az Olt nagy, U alakú kanyarulatának vidéke tartozik ide. Északon Csík- és Udvarhelyszék, nyugaton az Oltvidék és a Barcaság határolja. Mint neve is mutatja, eredetileg három különálló szék volt ezen a területen: Sepsi-, Kézdi- és Orbaiszék. A három szék nevei jelzik, hogy lakói nyugatabbról, a Dél-Erdélyben található, a később Szászsebes, Szászkézd, Szászorbó néven ismert települések környékéről kerültek ide, még a 13. század elején. A három szék egyesüléséből jött létre a 16. században Háromszék, majd később csatolták hozzá Miklósvárszéket, amely a 14. század végén Sepsiszék fiúszékéből önállósult.

Háromszék a Székelyföld mezőgazdasági szempontból jelentős területe, korán fellendült itt az árukereskedelem, ami a polgárosulásnak kedvezett, akárcsak Brassó város közelsége, valamint az 1870-es évektől gyorsan kiépülő, több irányba induló vasúthálózat. Emiatt az archaikus zene- és táncfolklórt kereső kutatók elkerülték, ezáltal feltárása igen későn kezdődött meg, s a mai napig sem fejeződött be. A polgárosulás magasabb foka mellett a háromszéki régies táncok háttérbe szorulásának egy másik okára világít rá Szentiváni Mihály 1837. évi erdélyi körútjának leírásában, amelyből (közelebbi helymegjelölés nélkül) megtudunk néhány részletet az akkori háromszéki tánc hagyományokról: „Táncot már nem is szabad csinálni, mert ritkán eshetik verekedés nélkül... A katonák s zsellérek mindig külön csinálják táncaikat. Ha lehet, egymásnak hangászeit vagy elfogadják vagy elszöktetik, néha erővel is elfogják, csak hogy azoknak ne legyen. Ekkor van igazi tánc aztán, még a fehérnépek is hős részt vesznek benne, de csak nemökhöz illő forgásokkal, s ezek rendsek.

Legnevezetesebbek a húshagyói táncok, akkor mindkét fél hamvasszerda reggeléig táncolván, hangásaival megkerüli az utcát, s farsangot kereső, és ahol a két kórus öszvetalálkozik,

26 JAGAMAS 2014, FAM00827, Mg0092-03-07; SEBESTYÉN DOBÓ 2001, 179–192. és 247–265. o.

összeverekedik, a földön néhányok nyúlva maradnak, mint kévék tarlón. Akkor hidegvérrel továbbmegy a két sereg sat.

Midőn egy templomban a papszékből hallám a tánc tilalmát felolvastatni, azt mondtam: a táncot maga az Isten sem tilthatja meg már, ha hajlandóságot adott belénk rá. A pap ígéré délután megfelelni. A legénység az erős tilalom ellen is táncokat csinált. (Ezúttal hármot, a harmadik a cigányok, aljasabb zsellérek, katonák és nemesek tánca volt.) A karók nemsokára csörgeni kezdének, s a pap azt mondá: »Hallom most a feleletet?« Azonban ez is mutatá, hogy nem volt igaza, mert a tánc tilalma által nem érődött el a cél, hogy verekedés ne legyen.²⁷

Nem tudhatjuk, hogy milyen mértékben szerepelhettek háromszéki hagyományos táncok egy-egy olyan budapesti rendezvényen, amilyenről 1922-ben értesít a korabeli sajtó: „A háromszéki székely egyetemi és főiskolai hallgatók december 16-án este 8 órakor a Központi Katolikus Kör nagytermében (Molnár-utca 11.) műsorral egybekötött zártkörű táncestélyt rendeznek.”²⁸ A zártkörű jelleg miatt valószínűleg valamilyen mértékben otthonról hozott táncokról is lehetett szó, hiszen egy 1939. évi, szintén Budapesten rendezett „háromszéki jelmezbálról” szóló egykorú tudósítás konkrét táncokat is megnevez: „A Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületének Háromszéki Nemzetsége, az EFE háromszéki tagjaival és a Székely Mikó Kollégium öregdiákjaival karöltve nagy sikerrel rendezte meg jubileumi jelmezbálgját. Székelyföld elszakadt fiai nagyszámban jelentek meg a hangulatos jelmezes mulatságon. A megjelent nagyszámú közönség élén dr. Mikó Ferenc, dr. Mikó Gábor, dr. Bodó Farkas, dr. Bartha János, Alex György és dr. Hosszú Zoltánt, mint a SzEFE és az EFE rabonbánjait Hollander Vencel bálelnök, Illyés Zsigmond és dr. Papp László társelnökök fogadták. Mikor már együtt volt a díszes vendégsereg, székely *körtáncot*, *gőlyatáncot*, *süvegest* és *csüördögölöst* mutatott be a székely ifjúság. A nagy tetszés mellett eljárt táncok után a »Háromszéki cserelapi« csárdásra megkezdődött az általános tánc, amely igazi székely hangulatot varázsolt a Britannia [szálló] pompásan díszített termeibe.”²⁹

Háromszék kisebb tájegységekre való osztására természetesen adódnának az egykori székek, amelyekből létrejött. Ám a néprajzi szakirodalomban inkább egy másik, földrajzi alapú felosztást találunk, amely Felső- és Alsó-Háromszékre (Orbán Balázsnál Felvidékre és Alvidékre), továbbá Erdővidékre bontja ezt a területet.³⁰

Felső-Háromszék

Felső-Háromszék a Feketeügy és mellékvizei által meghatározott medencében található, az egykori Kézdi- és Orbaiszék területén. Ennek megfelelően két központi települése Kézdivásárhely és Kovászna. A folyó menti sík területet a helyiek *Mezőföldnek* nevezik. A terület északi részén római katolikus falvak vannak, ezért itt is – mint a Nyárad és a Nyikó mentén – tréfásan *Szentföldnek* nevezi ezt a tájat a szomszédos, délebbre lakó protestáns lakosság. 1782. április 18-i keltezésű az a folyamodvány, amelyben két felső-háromszéki zenész cigány, „Eger Patakon Lako Farkas Ferencz és Viliko Istvan N[a]g[yaság] B.[áró] Henter Ferencz ur

27 SZENTIVÁNI 1986, 160. o.

28 *Szózat*, 4. évf. 277. sz., 1922. december 2., 7. o.

29 *Pesti Hírlap*, 1939. február 23., 61. évf. 44. sz., 19. o. Kiemelések tőlem (P. I.). SzEFE (helyesen SZEFE), a Székely Egyetemista és Főiskolai Hallgatók Egyesülete, amely 1920-ban alakult Budapesten. Ennek alegysége volt az EFE, az Erdélyi Férfiak Egyesülete. Lásd még: *Háromszéki jelmezbál*, *Pesti Napló*, 1930. március 6., 81. évf. 54. sz., 7. o.

30 ORBÁN III, 167. o.

jobbagyai” tesznek panaszt, mert mialatt egy brassói „Gazda ember” házánál muzsikáltak, annak istállójából lovaikat ellopták.³¹

Felső-Háromszék népzenei szempontból kevésé feltárt terület. Itt is ismert volt régen a hangszeres zenészknél a díszített játékmód, amit a városi cigányzene hatására fokozatosan elhagytak. Az 1935-ben született feltorjai Cinori József hegedűs elmondása szerint az ehhez hasonló régiesebb dallamokat már csak az öregek kérték. Néhány régies nem tánczenei dallam előfordulása ezen a területen jelzi, hogy valaha itt is értékes, érdekes hagyomány élhetett. Erre példa a *Mostan leültömben egy dolgot mondanék* kezdetű, fonóban énekelt tréfás dal, amely zeneileg egykori históriás énekek modorát idézi, s a magyar népzene sirató stílusnak nevezett rétegebe tartozik, vagy a betlehemezésből ismert *Mennyből jöttünk tihozzátok* kezdetű dal disznótoros köszöntőként való alkalmazása. Mindkettőt Sárosi Bálint gyűjtötte Berecken.³² Almási István, Faragó József, Benczédi Huba és Seres András gyűjtéseiben jó néhány régi stílusú dallam is található például Dálnokról, Gelecéről, Futásfalváról.³³ Gazda Klára esztelneki gyermekfolklórgyűjtésében pedig gyermekhangszerekről, énekes-táncos gyermekjátékokról, énekes népszokásokról is közöl adatokat.³⁴

A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum egyik szabadtéri ünnepségén 1937-ben a Felső- és Alsó-Háromszék határán fekvő Réty táncairól tudósít a korabeli sajtó: „Aztán a rétyi székelyek tettek ki magukért. Talán az egyetlen község Háromszéken, ahol még ősi táncokat járnak. Julis-né kedvesen mutatta be az öreges táncokat, egy székely legény pedig a *seprütáncot, kecskést*. Kár, hogy a nevét nem tudjuk, mert megérdemelte volna a nyilvánosságot. A rétyi zenekar – a tagjai földműves székelyek, – szépen kísérte a táncokat.”³⁵

Felső-Háromszéken is *lassú és sebes csárdás* képezi az alaptánckészletet, amelyet többféle polgári társastánc (*magyarkeringő*) követ: *kisपालótás, sormagyar, átadás, kilépő, négylépetű, bimbó, gólya és polka* (kézdiszentléleki, kézdiszentkereszti, csernátoni, ikafalvi adatok).³⁶ Farsangi jelmezesek táncára Zaboláról van publikált adat,³⁷ bár valószínűleg ez a szokás majdnem mindenhol megtalálható volt egykor.

Alsó-Háromszék

Alsó-Háromszék az Olt sík területén található, beleszámítva a Feketeügy torkolatvidékét is. A két folyó közötti síkság neve *Szépmező*. Alsó-Háromszék központja Sepsiszentgyörgy. Népi kultúrája nagyobb mértékben polgárosult. A polgárosultság magas foka miatt Felső-Háromszék alig ismert népi tánczenéjénél is kevésbé kutatott. Ehhez az is hozzájárulhatott, hogy korán elterjedt az a meggyőződés, hogy nagyon polgárosult, így a kutatók nagy része nem kereste fel ezt a területet, pedig fél évszázaddal ezelőtt talán még sok mindent meg lehetett volna találni, legalább emlék formájában. Bizonyosság erre a balladakutatás, amely jelentős, többek között régi magyar dallamokra énekelt magyar nyelvű balladaanyagot talált

31 ALBERT 2000, 150. o.

32 PÁVAI 2012, *Felső-Háromszék* című fejezet; SÁROSI 2002, *A keleti székely megyék* című fejezet.

33 ALMÁSI 1973; BENCZÉDI 1977.

34 GAZDA 1980, 232–239., 283–307. és 375–402. o.

35 *Szabadtéri ünnepség a falusi ház felavatásán* című aláíratlan cikk, *Keleti Újság*, 1937. szeptember 9., 20. évf. 206. sz., 4.o. Kiemelések tőlem (P. I.).

36 JÁNOSI 2004, 21. és 130–161. o.

37 BARTOS 1996, 44. o.

a vidék cigány lakosságánál, amely régen megvolt a magyar lakoságnál, természetesen nemcsak Alsó-, hanem Felső-Háromszéken is.³⁸

Alsó-Háromszék énekes népzeneje is kevésbé ismert, bár a korai gyűjtésekben már szerepel néhány adattal. Vikár Béla 1903-ban, Lajtha László 1911-ben, majd 1941-ben gyűjtött Alsó-Háromszék néhány településén (Sepsibükszád, Sepsikőröspatak), de már akkor is nagyobb volt az általuk felkeresett felső-háromszéki falvak száma (Csomakőrös, Ozdola, Zabola, Zágon).³⁹ Az 1942–43-ból ismert, Csíkszépvízről importált uzoni betlehemesben furulyát és zörgősbótot használtak, és táncoltak is a pásztorok.⁴⁰

A táj népzenejének részletesebb megismerése leginkább az archívumokban lappangó vagy fel nem dolgozott gyűjtések feltárásától várható, mint további helyszíni kutatásoktól, bár még mindig hasznos lenne a legidősebb korosztály emlékegyének felmérése, a régi táncalkalmakat, népszokásokat dokumentáló fotók felgyűjtése.

HÁROMSZÉK ÉS UDVARHELYSZÉK ÁTMENETI VIDÉKE

Erdővidék

Tájnévként az írott forrásokban a 17. században bukkan fel. Erdővidék alatt az Alsó-Háromszéktől nyugatra, a Barcaságtól északra, a Baróti-hegység, a Dél-Hargita és a Persány-hegység között, a Baróti-medencében található területet értjük. Észak-dél irányban az Erdőfülétől Bölönig terjedő települések tartoznak ide, beleértve az Oltba ömlő Barót, Kormos és Ajta patakok menti falvakat is.

Történeti szempontból az északi rész az Udvarhelyszék fiúszékét képező Bardócszék területére esik, a déli rész pedig a Háromszékhez tartozó Miklósvárszék területe volt. A vidék tényleges központja viszont már régóta Barót, s természetes egységét az is jelzi, hogy az Erdélyi Református Egyház már a 17. század dereka óta e két székben lakó híveit egyetlen esperesség alá tömörítette, amelynek neve Erdővidéki Esperesség volt.

Egy olyan földrajzilag és gazdaságilag összefüggő területről van szó, amelynek két külön székhez való tartozása történelmi okokra vezethető vissza, benépesülése két irányból történt. Földrajzilag viszont természetesebb a Háromszékhez való tartozás, s a néprajzi kutatások eredményei is azt jelzik, hogy ez a terület, bár rokonságot mutat a szomszédos udvarhelyszéki területekkel, a Homoród mentével, erősebben kapcsolódik Háromszékhez.

Egyes kutatók Erdővidékhez számítanak még három olyan, Háromszékhez képest Olton túli települést, amelyek a székely székeken kívülre, az egykori Felső-Fehér vármegye területére esnek: Felsőrákos, Ürmös és Ágostonfalva, sőt, vannak, akik Apácát is erdővidéki településnek tartják, mások viszont utóbbit barcaságinak. Tánc és tánczene szempontjából Alsó- és Felső-Háromszéknél jobban feltárt és gazdagabb hagyományú terület, bár a polgárosultság itt is elég magas mértékű. Fontos adat, hogy ez a táj az egyenes húrtartó lábú háromhúros kontra legkeletibb előfordulási területe, és a cimbalom is rendszeresen alkalmazott tagja a hagyományos zenekarnak. A leghíresebb zenekarok Vargyason és Baróton működtek, de nagyajtai, szárazajtai cimbalmosokról is van adat. A vargyasi zenészek a Homoród menté-

38 ALBERT – FARAGÓ 1973; ALBERT 1998; 2000; 2001; POZSONY 1984. Lásd még utóbbi bevezetőjében felsorolt közleményeket, továbbá OLOSZ 2008.

39 Budapesti Néprajzi Múzeum, MH 487–488, 1305–1306, 4000–4005 jelzetű fonográfhangok.

40 FARAGÓ 2001, 21–22. o.

re is jártak muzsikálni. Arra is van adat viszont, hogy 1927-ben született lánynak patefonnal adtak a legények éjjelizenét Bibarcfalván.⁴¹

A férfitáncok közül a *verbunknak* (*csürdöngölőnek*) lassú (negyedes düvő kíséretű) és gyorsabb (esztamos) változata is volt, a kettőt egymás után játszották, gyakran ugyanazt a dallamot váltották át a másik ritmus- és tempókeretbe. Az alap tánckészletet a *lassú* és *sebes csárdás* táncpár képezte.

Itt is szokásban volt, hogy ha a táncszünetben a zenész előtt énekeltek *mulatónótákat*, akkor ezek felgyorsításából elindítható volt a *lassú* és *sebes csárdás* folyamat. Udvarhelyszéki hatásnak tudható be, hogy a *sebes csárdás* után *marosszéki* (forgató) is következhetett az erdővidéki táncrendben. Ehhez viszonylag kevés dallam kapcsolódik, a tánc is szerényebb motívumkészletű, ritmusa pedig a szomszédos románság *invártita* nevű táncával rokon módon, enyhén aszimmetrikus ritmusú. A hajdani eszközös táncok emlékét őrzi a bottal járt felsőrákosi *keresztes* tánc.

A polgárosultság magasabb fokával, a szászok közelségével magyarázható, hogy Erdővidéken számos németes jellegű vagy más eredetű polgári társastáncot ismernek: *négylépetű*, *kétlépetű*, *háromfordulós*, *nagylépő*, *lapostetű*, *ceppel*, *balog*, *golya* vagy *golyás*, *káposzta*, *rózsás csárdás*, *polka*, *kalupp*, *rezgő polka*, *keringő*, *tangó* stb. Ezek közül falvanként más-más készlet maradt fenn.⁴²

UDVARHELYSZÉK

Udvarhelyszék a Hargita-hegységtől nyugatra, a Nagy-Küküllő, a két Homoród és néhány, a Kis-Küküllőbe ömlő patak (Korond-, Küsmöd-, Zsákod-pataka) völgyében található településeket foglalja magába. Többségi magyar lakossága nagyrészt a református, a római katolikus és az unitárius felekezetek között oszlik meg. A terület nyugati peremén kis számban románok is élnek. Belső tagolódását elsősorban a folyóvölgyek határozzák meg. A közöttük emelkedő vízválasztókon át a mai napig nincsenek jól járható utak. Ezért a különböző folyóvizek vízgyűjtő medencéi mentén rajzolódtak ki az itteni kistájak.

Udvarhelyszék központja Székelyudvarhely, másik jelentős városa Székelykeresztúr. Utóbbi körül alakult ki önálló közigazgatási egységként Keresztúr-füszék, amely írott forrásokban először a 15. században jelenik meg. A két város a környező tájegységeket részben elválasztotta egymástól, részben integrálta. Így alábbi beosztásunkban is található egy *Udvarhely vidéke* meg egy *Keresztúr vidéke* nevű kistáj. A másik két udvarhelyszéki kistáj (*Homoród mente*, *Sóvidék*) olyan területen fekszik, amelyik kívül esik a városok közvetlen vonzáskörzetén. Ugyanakkor a városokban működő vendéglői zenészek a falusi zenészek ízlésének polgárosodására is hatottak. Sok híres városi cigányzenész működött főleg Székelyudvarhelyen. Már a Bach-korszakból van adat arra, hogy „a mostani kitűnő kolozsvári primás Pongrácz Laji s a kitűnő székelyudvarhelyi vak primás Ferdinand” muzsikált a Nagyszebenben tanuló magyar jogászhallgatóknak.⁴³

A törzstáncokra vonatkozó táncrend szempontjából egész Udvarhelyszék egységes. Régen mindig férfitáncokkal kezdtek, amelynek helyenként lehetett lassú és gyors része is. A lassú jártatós jellegű csárdást közvetlenül követte a gyors csárdás, utána következett a kettő közötti tempójú forgató típusú tánc, amit itt mindenhol *marosszéki forgató*snak vagy még

41 PÁVAI 2013a, 134. és 154. o.; TAMÁS 2001, 16. o.; ZAKARIÁS 2000, 168. o.

42 JÁNOSI 2004; 2008; PÁVAI 2013b, 267–269. o.; ZAKARIÁS 2010, 76. o.

43 SZENTIVÁNYI 1899, 3. o.

gyakrabban egyszerűen csak *marosszéki*nek neveztek. A 20. század folyamán, valószínűleg a kultúrát irányító helyi értelmiség hatására, ún. „úri” vagy „városi” táncokból is alakult egy másik táncrend: *keringő, tangó, fox*, helyenként más kombinációban is. A két táncrendet egy táncalkalmon belül váltakozva alkalmazták a 20. század közepétől. Ilyenkor a régebbi néptáncokat egyszerűen csak a *csárdás* gyűjtőnévvel jelölték meg. Így a *keringő, tangó, fox, csárdás*nak mondott táncrend valójában ezt jelentette: *keringő, tangó, fox, lassú csárdás, sebes csárdás, marosszéki*.

A táncrend kistáji különbségei abban nyilvánulnak meg, hogy helyenként milyen más polgári társastáncok terjedtek el a fentiekén kívül a 18–19. században. A táji különbségeket hangsúlyozza a zenekarok összetétele, tájankénti egyedi hangzása, a dallamrepertoár eltérései, egyes táncok helyileg különböző tempója, néha ritmusa is. Emiatt a közös táncrend ellenére, egy sóvidéki zenekar nem nagyon felelt volna meg a Homoród mentén, és fordítva sem, de ilyen távolságra nem is jártak a helyi zenekarok rendszeresen muzsikálni. Egyes településeken hosszabb ideig működtek hagyományosan muzsikáló zenészdinasztiák, amelyek nem tévesztendőek össze a műkedvelő muzsikálásba fogott parasztemberek alkalmi zenekaraival. A kistájak muzsikájának egyéni hangulatát rendszerint csak előbbiek tudták biztosítani. Az udvarhelyszékiek hangzáshoz hozzájárultak a *jajnoták* is, amelyekből a Székelyföldön belül itt fordult elő a legtöbb.⁴⁴

Homoród mente

Havasaljától délre, a Kis- és Nagy-Homoród völgyében, továbbá ezek mellékvölgyeiben található. Kénoson maradt fenn a *regösének* székelyföldi változata.⁴⁵ Régen Homoródszentpálon, Homoródmáson és Szentkeresztbányán is működtek zenekarok, de ezen a tájon a leghíresebbek a ma is muzsikáló abásfalvi zenészek, akik a szomszédos Erdővidékre is jártak muzsikálni. A Székelyföld nagy részén hiányzó *háromhúros kontra* itt állandó hangszere a hegedű–kontra–bögő összetételű zenekarnak, s a helyi zenészek emlékezete szerint ehhez rendszerint klarinét is csatlakozott.⁴⁶

Az általános udvarhelyszéki táncrendhez (*lassú csárdás, sebes csárdás, marosszéki*) helyenként szervesen kapcsolódik egy-egy polgári eredetű népies műtánc, például a *marosszéki sebőse*, a *kétlépetű* vagy a *sebős polka*. A *kétlépetűt* Egy a kettő, három, négy szövegkezdettel szokták énekelni, ezért másik neve: *egyakettő*. A *sebős polkát* *hajított*nak, *átdobós*nak is nevezték. Helyenként a németes jellegű népies műtáncok külön táncrendet képeznek. Például Homoródremetén a csárdásokból és marosszékiiből álló táncrendtől elkülönítve a következő ciklust kellett játszani: *bágyi dobbantós, egyakettő, mazsúr, sebős polka*. A *bágyi dobbantós* dallama az egyik marosszéki dallammal azonos, de ritmuskísérete eltérő, a *mazsúr* pedig nem más, mint a mazurka székely változata. Tisztázatlan kérdés, hogy a polgári társastáncok elterjedése a felsőbb társadalmi rétegek hatásával, a táncmesterek tevékenységével vagy a szászok közelségével magyarázható-e. A szászok hatása a népi kultúra egyes területein, például a népi építészetben szembeötlő ezen a vidéken.

Régen a táncszünetben szokták énekelni a rubato ritmusú *keserveseket* (*hallgati nótákat*), az *asztali nótákat* vagy más, tánchoz nem kapcsolódó dalokat (*énekes nóta*, például a *kecskés nóta*). Az *asztali nóták* előadásmódja nem rubato, a lassú csárdásnál mérsékeltebb

44 Lásd JAGAMAS – FARAGÓ 1974 és JAGAMAS 2014-ben az udvarhelyszéki településekről gyűjtött dallamok között.

45 FARAGÓ 2000, 261–263. o.; POZSONY 2000, 243–256. o.

46 PÁVAI 2013a, 154. és 186. o.

tempóban, néha enyhe aszimmetriával játsszák-éneklik őket. Ezen a vidéken is szokás az *asztali nóták* sorozatában elhangzó legutolsó dallamot középmezététől vagy utótagismétlésétől kezdve felgyorsítva „átfordítani” lassú csárdásba. A két műfaj ugyanis pusztán tempóban és ritmikai árnyalatokban tér el egymástól. A marosszéki forgatós dallamanyaga részben meg-egyeznek a román falvakban játszott *invártita* (forgatós) dallamkészletével: „ugyanazt a típust muzsikáljuk magyarnak, s romának”. A vidékre jellemző egyik régies lassú csárdás dallama úgynevezett *jajnáta*, amelyet a helyi cigányzenészek *Kicsi madár nótája* néven ismernek.⁴⁷

Udvarhely vidéke

Udvarhely vidékét a Nagy-Küküllő völgye határozza meg. Ezt Székelyudvarhely városa egy alsó és egy felső részre tagolja.

Alsó-Udvarhely vidéke a Décsfalvi-szoros és Székelyudvarhely közötti folyóvölgyet, valamint a szomszédos dombvidékeket foglalja magába. Rendszeresen muzsikáló zenekarok leginkább Bögözben, Ócfalván és Felsőboldogfalván működtek.⁴⁸

Felső-Udvarhely vidéke a Nagy-Küküllő Székelyudvarhely fölötti vízgyűjtő medencéjében található. *Havasaljának* is nevezik, hiszen északon hegyek övezik, a völgy csak a város irányában nyitott. Fontosabb települései: Székelyvarság, Oroszhegy, Máréfalva, Fenyéd, Zetelaka. Utóbbiban régen több cigányzenész-dinasztia is működött.

Udvarhely vidékének harmadik mikrotája a *Felső-Nyikó mente*. A Fehér-Nyikó völgyének Székelyszentmihály fölötti szűkülete határolja. Idertartoznak a Nyikó Gada nevű mellékvize völgyeiben fekvő falvak is. Többségben római katolikus székelyek lakják, ezért itt is szokásban van (mint a Nyárad mentén és Háromszéken), hogy a szomszédos protestáns falvak tréfásan *Szentföld*ként emlegetik. Jelentősebb települése Farkaslaka, de a református Kecset és Kecsetkisfalud is ismert, különösen a néptáncok korai színpadra alkalmazása terén. A *Kecseti kaláka* című műsorral Erdély-szerte turnéztak a két világháború között, 1935-ben Budapesten is fölléptek, dalaikról, táncaikról a korabeli filmhíradó őrzött meg kis részletet.⁴⁹ 1942-ben a Gyöngyösbokrétán is szerepeltek. Udvarhelyszék néhány másik vidékén a férfítáncot *kecsetinek* nevezik. A kecsetiek akkoriban klarinét-cimbalom kettős kíséretére járták a táncokat. Ugyanezt a hangszerkettőt használták a közeli Székelyszentléleken is, de kisebb mulatságok alkalmával táncoltak egy szál cimbalom vagy citera hangjára is. Farkaslakán régen többen tudtak cimbalmozni, citerázni. Tehetősebb emberek lakodalmába városi cigányzenekart hoztattak. Nagy Domokosról jegyezték föl, aki az 1930-as években volt bíró Farkaslakán, hogy „módos ember” lévén „szeretett ágálni”, ezért amikor kalákát szervezett, rezesbandát (fúvószenekart) fogadott meg, amelyikből kettő is volt a faluban. Régen a halottsiratás is állandó része volt a temetéseknek, később azonban már elhagyták.⁵⁰

Helyenként elterjedt szokás volt a táncrend kifüggesztése a falra az esetleges viták, egyéni rendelések elkerülése végett. Székelyszentléleken a „nótarend” nemcsak az alaptáncrend rögzítését jelentette, hanem azt is szabályozta, hogy mi kerül az első szünetig tartó táncba, a másodikba és így tovább. Ezeket az egymást követő táncrendeket „nóta”-nak nevezték. Az „első nóta” a lassú csárdás volt, több dallamra. A második már egy teljesebb táncrend, a vidék tulajdonképpeni hagyományos táncrendje: *lassú csárdás*, *gyors csárdás* (más néven *szökös* vagy *szöktetős*), *marosszéki* (más néven *féloláhos*), végül a *négylépésű* nevű polgári társastánc az

47 PÁVAI 2000, 287–301. o. ; TAMÁS 2001.

48 HERTEA – ALMÁSI 1970, 93–94. o.

49 <http://filmhiradokononline.hu/watch.php?id=1403>

50 BALÁZSI 2003, 153. o.; JAKAB 1998, 74., 97–98. és 100. o.

Egy a kettő, három, négy szövegkezdetű dallamra. A „harmadik nóta” keretében került sorra a *valcer* vagy *keringő*, majd az *angolkeringő*, amelyet egy *gyors csárdással* zártak.⁵¹

Keresztúr vidéke

Keresztúr vidéke nagyjából az egykori Keresztúr-fíúszéket foglalja magába. Több mikrozonára tagolódik, amelyek egy-egy folyóvíz mentén alakultak ki, hiszen az utak ezeket követik, a vízválasztó dombhátaikon keresztül még ma is nehézkes a közlekedés.

Nagy-Küküllő völgye. A Nagy-Küküllő völgyének Keresztúr vidéki része a Décsfalvi-szorostól (Nagygalambfalvától) Újszékelyig terjed. Utóbbin kívül régen Betfalván is voltak zenészek, és természetesen a székelykeresztúri városi cigányzenészek is jártak a környező falvakba muzsikálni.

Alsó-Nyikó mente. A Nyikó vízgyűjtő medencéjének Székelyszentmihály és Rugonfalva közötti, többségükben unitárius falvakait foglalja magába. Régen Medeséren, később Rugonfalván éltek híres zenészdinasztiák, amelyek a helybeli tánckíséretben jártasak voltak. Ezen a tájon a *kesergő*nek nevezett dallamok esetében a megnevezés a szövegre vonatkozik. A *keserves* szövegműfajhoz tartozó szövegeket ugyanis egyaránt énekelhetik rubato ritmusú dallamokra, vagy jártatos jellegű lassú giusto csárdásdallamokra.

Gagy mente. A Székelykeresztúrnál a Nagy-Küküllőbe ömlő Gagy vize völgyében található falvak alkotják. Gagy községben régen híres cigányzenészek éltek. A jainóták száma itt viszonylag magasabb, a zenészek ezeket *Kézsó-nótáknak* nevezik. Erre a megnevezésre az Alsó-Nyikó mentéről is vannak adatok.

Küsmöd mente. Kissé távolabb esik Székelykeresztúrtól, csupán hagyományos közigazgatási okokból volt mindig Udvarhelyszék része. A Küsmöd vize, amelynek mentén az ide tartozó települések sorakoznak, már a szomszédos Marosszék területére eső Kis-Küküllőbe torkollik. Ezek a falvak gazdaságilag ma már Erdőszentgyörgy vonzáskörzetéhez tartoznak. A Küsmöd mentéről a kőrispataki zenészek váltak ismertekké Lajtha László gyűjtése és publikációja nyomán.⁵² Ugyanő Böződön több, tánczenéhez kapcsolódó énekes *jajnotát* is gyűjtött.

Kis-Partium. Nevét onnan kapta, hogy ezt a területet később csatolták Udvarhelyszékhez. Két részből áll: a Nagy-Küküllőbe ömlő Solymos-pataka és a Kis-Küküllő felé tartó Zsákod-vize völgyeiből. A vidéken rendszeresen muzsikáló zenészcsaládok Nagysolymosban és Székelyszenterzsébeten éltek. Ugyanők jártak muzsikálni néhány szomszédos nem székely, magyarlakta településre (Pipe, Nagybún), amelyek néprajzilag mégis idetartoznak, mert az egykori vármegyei területen a szomszédságukban román és szász falvakkal voltak körülvéve, így nem volt kapcsolatuk a vármegyei magyarság távolabbi részével.

51 BALÁZSI 2003, 149–152. o.

52 LAJTHA 1955. A gyűjtés körülményeiről részletesebben lásd PÁVAI 1992. A kőrispataki hangfelvételek 70. évfordulóján Szócs László, Etéd község polgármestere kezdeményezésére emléktábla elhelyezésére került sor a kőrispataki Szalmakalap Múzeum udvarán. Ez alkalomból készítettünk fotó- és dokumentumkiállítást a kőrispataki zenészek tevékenységéről, amely később a kőrispataki művelődési házban került elhelyezésre, s ott ma is megtekinthető.

UDVARHELYSZÉK ÉS MAROSSZÉK ÁTMENETI VIDÉKE

Sóvidék

A Sóvidék népzenejéről 2016-ban adtam közre egy kétnyelvű (magyar–angol) kötetet DVD-melléklettel, amely tartalmazza a mindenkori sóvidéki gyűjtések java részét.⁵³ Az alábbi összefoglaló ennek a kiadványnak a rövid tartalmi kivonata.

A Sóvidék a Kis-Küküllő és a Korond-vize völgyében fekszik, nagyjából Udvarhelyszéken, kissé átnyúlva a szomszédos Marosszék területére. Ennek megfelelően néha megkülönböztetnek egy Udvarhelyszéki vagy Parajdi Sóvidéket (Korond, Atyha, Alsó- és Felsősfalva, Békástanya, Parajd) és egy Marosszéki vagy Szováta Sóvidéket (Szováta, Sóvárad). Idetartozik még több tanyaszerű település, amelyek közül itt csak azokat említem, amelyek rendelkeztek (legalább egy adott időszakban) akkora lakosság számmal, amely alapján önálló közösségként működhettek (például szerveztek külön táncot). Ilyen tartozék-település Korond esetében Fenyőkút, Pálpataka, Kalonda; Felsősfalva esetében Békástanya; Szováta esetében Szakadát, Kopac, Illyésmező.

A Sóvidék településeit magassági szint szerint „hegyi” (Pálpataka, Fenyőkút, Békástanya, Atyha, Siklód), „vízmenti” (Korond, a két Sófalva, Parajd, Szováta) és „alföldi” (Sóvárad) kategóriákba szokták besorolni, utóbbit „jobb termőföldje miatt”. Valóban, a sóvidéki falvak lakói a Kis-Küküllő völgyének azt a részét, ahol már kiszélesedett lapályos terület övezi, Alföldnek nevezik. Egyesek szerint az Alföld csak Kibéd-től kezdődik. Ennek fordítottjaként az „alföldiek” a Sóvidéket Felföldnek mondják.⁵⁴

Több más szakterület kutatójával összhangban népzenei szempontból a fent említett természetes földrajzi egységet alkotó területet tekintem Sóvidéknek.⁵⁵ Egyes kutatók viszont a szomszédos Küsmöd patak völgyének felső részében fekvő településeket is ideszámítják (Siklód, Küsmöd), néha Etédet és Szolokmát is.⁵⁶ A Sóvidéket tágabban értelmezők között nincs összhang abban, hogy hány település tartozik még ide a vitán felüli sóvidéki településeken kívül. Van, aki csak Siklódot sorolja hozzá, mások Siklódot és Szolokmát, esetleg Etédet és Küsmödöt is. Ez is jelzi, hogy a tágabb értelmezés problematikus.⁵⁷

Az egyházszervezet, a közigazgatás és az útviszonyok változásai a történelem során sokféle kapcsolódást hoztak létre, illetve szüntettek meg időlegesen vagy véglegesen a települések között.⁵⁸ A Korond-vize és a Kis-Küküllő felső völgye földrajzi egysége viszont mindenkor adott volt, ez az a terület, ami vitán felül Sóvidéknek nevezhető. A közigazgatási és egyházszervezeti változások során a legtöbbször ennek a területnek a települései maradtak egy egységen belül. Az ezzel szomszédos területek néha idetartoztak, néha nem. De velük is kialakultak a történelem folyamán szorosabb vagy lazább kapcsolatok. Így mindenképpen beszélhetünk egy olyan falusorról, kontaktzónáról, amely övezi a tényleges Sóvidéket, átmenetet és kapcsolatot képez a szomszédos kistájakkal: Varság, Farkaslaka, Székelypálfalva, Etéd, Siklód, Szolokma, Kibéd, Vármező.

53 PÁVAI 2016.

54 ANDRÁSI 2003, 4. és 105. o.; BARABÁS 1998, 8–9. o.; BÍRÓ 1992, 8. o.

55 ELEKES 2001, 6–9. o.; GUB 1996, 5. o.; HANKÓ 1896, 115. o.; ORBÁN, I, 133. o.; SEPSISZÉKI NAGY 2003, 325–366. o.; 2006, 297–313. o.; SÓFALVI 2005, 9. o.; SZEKERES LUKÁCS 2007, 7–8. o.; VÓFKORI 1998, 287. és 302. o.;

56 ANDRÁSI 2003, 4. o.; BARABÁS, 1998, 8. o.; BÍRÓ 1992, 5. o.; HORVÁTH 2006, 30. o.; MADAR 1998, 127. o.; TÓFALVI 1979, 61. o.; VÁRDAY 2011, 1. o.

57 BARABÁS 1981, 160. o.; NAGY 2008, 5. o.

58 PÁVAI 2016, 37–43. o.

A 20. század elejéig visszamenően dokumentálható, hogy hegedű–cimbalom–bögő összetételű zenekarok muzsikáltak a Sóvidéken. Harmóniára szakosodott hangszert (kontrát, brácsát) itt nem ismertek. Ugyanilyen összetételű bandák működtek a szomszédos „alföldi” falvakban (a Kis-Küküllő Sóvárad alatti részén), továbbá a Nyárad és a Nyikó mentén is. Utóbbi területen, Nagymedeséren Vikár Béla 1900. március 14-én vette fonográfra ilyen összetételben Balog János cigányprímás bandáját, amelyről fényképfelvétel is készült.⁵⁹

Ez tehát Székelyföldön egy hosszabb idő óta hagyományos zenekari forma, amely korábban egész Erdélyben elterjedtebb lehetett. Rettegi György 18. századi emlékiratai szerint az erdélyi nemesi menyegzőn a lakodalmások „nagy sereggel megindultak, töröksípossal, akinek volt s egyéb musikásokkal, úgymint: hegedüs, gardonos és cimbalmosokkal oda, az hol a menyasszony szülei vagy maga [a vőlegény] lakása volt”.⁶⁰ Mint látjuk, a töröksíp opcionális („akinek volt”), de amúgy sem valószínű, hogy jellegénél fogva együtt játszott a többi hangszerral. Inkább a násznép utcai vonulásához volt szükség rá, erős, éles hangja miatt. Tudvalevő, hogy a *gardon* vagy *gordon* a bögő népi megnevezése egész Erdélyben. Nem véletlen viszont, hogy névegyezés van a Gyimesben, Gyergyóban és Csíkban használatos ütőgardonnal, hiszen a bögőt később is a gyorsabb táncokban ütőhangszerként használták Erdélyben, s ez a szerepe a Sóvidéken még hangsúlyosabb, mint máshol.⁶¹ A falusi hegedű–cimbalom–bögő összetételű zenekarokban gyakorlatilag mindhárom hangszer a dallamot játszotta, így a három hangszer együtt sajátos heterofóniát hozott létre. Tényleges harmóniát a cimbalmos ritkán használt, a bögőnél is csak ritkán jelentek meg városi hatásra a funkciós kíséretmód elemei.

Sok helyen, különösen a hegyi tanyákon, nem volt lehetőség ezt a kiforrott zenekari összetételt biztosítani. Gyakran alkalmi összetételű zenekarok muzsikáltak, amelyek olyan hangszerekből álltak, amelyek éppen ott rendelkezésre álltak. Ezekben főleg Korondon nagyobb szerepe volt a tárogatónak, mert sokan tudtak tárogatózni, de gyakori volt a citera, furulya is. A pásztorok jellemző hangszere volt ezen a vidéken is a fakürt. A hangszereket a sóvidékiek gyakran maguk készítették. Malonyay Dezső 1909-ben kiadott kötetében említi „Sorbán Pista bá” ezeremestert, korondi molnárt, aki hegedűn, klarinéton, cimbalmon is játszott, s cimbalomkészítéssel is foglalkozott.⁶²

A harmóniára szakosodott hagyományos hangszerek (kontra, brácsa) hiánya miatt a később megjelent harmonika nem tudott valamilyen helyi hagyományos harmonizálási módot követni. Kezdetben a harmonikások emiatt szintén a dallamot erősítették. Később elterjedt a városi üzemi zenekarokban használt általános funkciós harmonizálás, amely táji jelleggel nem rendelkezik, és hagyományossá sem tudott válni.

A sóvidéki táncrend az Udvarhelyszék egészén ismerthez igazodik. Régen férfitáncokkal kezdődött, amelynek leggyakoribb neve *verbunk*, de *figurázónak*, *csüördögölőnek* is nevezték. Egyes táncnévnek tűnő megnevezések valójában egy-egy adott verbunkdallamot jelentenek: *udvarhelyszéki*, *árvátfalvi*, *korondias*. A figurázó megnevezést néha a *féloláhos* vagy *zsukáta* néven ismert táncra is alkalmazták. Ez a régiesebb tánc páros és szóló férfitánc formában is ismert volt, akárcsak a bukovinai *silladri*, az aranyosszéki *serény* és *csüördögölő* vagy a közép-vízmelléki *magyaros*. Mivel eltért a később elterjedt, magyarosabbnak vélt csárdástól, félig-

59 Lásd PÁVAI (szerk.) 2011 címlapján.

60 JAKÓ 1970.

61 Lásd PÁVAI 2013a, 157–166. o.

62 MALONYAI 1909, *Viselet* fejezet.

meddig románosnak tartották. Innen a *féloláhos* és a *zsukáta* megnevezés, bár érdekes, hogy a *zsukátának* megfelelő román táncnév nem létezik. A *féloláhos* főleg a bécsi döntés utáni négy évben kopott ki a használatból.

A páros táncok rendjét a jártatos jellegű *lassú csárdás* nyitja, amely fokozatosan felgyorsul, majd átvált a *szöktető*sbe. Ennek behúzása után következik a *maroszekei forgató*s. Az iparos bálók és a fürdőéleti úri bálók hatására később a városi polgári táncok is elterjedtek: *tangó*, *keringő*, *vansztepp*, *vadcepp* (az angol *one-step* torzulása). Alsósófalván a fonóban szokás volt járni az erotikus jellegű *szarkatáncot* és *seregetáncot*, illetve a *vénember és a vénasszony nótájára* járt asszonytáncot. Szintén Alsósófalváról van adat egy eszközös ügyességi férfitáncra, a *seprűs táncra* is.

Sóvidéki eszközös táncra vonatkozó irodalmi adat a református egyház iratai között maradt fenn 1697-ből, amikor Farcádi András sófalvi tanítót többféle vétség miatt, köztük „két tisztességes Asszonyoknak próbálgatásáért, dohányzásért, lapoczkás táncznak járásáért” büntetésre ítélték.⁶³ A lapoczkás tánc kedvelt eszközös tánc volt az erdélyi úri köröknek a 17. századtól. Apor Péter *Metamorphosis Transylvaniae* című írása két alkalommal is említi mint az akkori erdélyi nemesség egyik táncát.⁶⁴ Dallama fennmaradt a csíksomlyói Kájoni-kódecsben és több más korabeli kéziratos dallamgyűjteményben, köztük lengyel gyűjteményekben is.⁶⁵ Nem véletlen, hogy Sófalván is a tanítóval kerül összefüggésbe, bár nem lehetetlen, hogy a falusi nép között is kedvelt lehetett egy időben, mert a Székelyföldön ismert helyenként (például Felcsíkon) a *seprűs táncnak* az a formája, ami a lapoczkás tánc régi leírásaihoz hasonlít.

A Sóvidéken számos olyan jeles napi szokás őrződött meg, amelyhez zene kapcsolódik. A betlehemezés a katolikusoknál általános volt, de az alsósófalvi reformátusok is betlehemeztek. A szokás magába foglalta a pásztortáncot is, amelyet furulya- vagy énekszóra jártak. A karácsonyi kántálókból is elég sok maradt fenn, főleg azért, mert a szokás elhagyása után is a cigányok csoportosan jártak még kántálni, Korondon például az *Ó, szép fényes hajnalcsillag* kezdetű dallal.⁶⁶ Itt is szokásban volt a karácsony utáni napokban az Istvánok és Jánosok felköszöntése. Az idekapcsolódó dalok, akárcsak más vidékeken többségükben a 18. századi diákköltészet nyomait viselik magukon. Az őesztendőt is énekekkel búcsúztatták. Parajdon az *Ó, szép Jézus, az új őesztendőben* kezdetű 17. századi dallammal, Szovátán az *Ismét egyik őszendeje* kezdetűvel. Szokás volt éjfél előtt *kiharangozni az őesztendőt*, éjfél után pedig *béharangozni az újesztendőt*. Korondon a templomtoronyban ilyenkor a rezesbanda is megszólalt. Másnap a felnőtt férfiak jártak újesztendőt köszönteni, külön a kolduló cigányok, a cigányzenészek, a legények pedig újesztendő hajnalán éjjelizenét adtak a lányoknak.

Atyhában sikerült még rögzíteni az énekes virágvasárnapi passiót. Húsvéthétfő hajnalán a legények cigányzenészek kíséretével indultak *hajnalozni* a lányos házakhoz, ahol behívásuk után meg is táncoltatták a lányokat. A tavaszi szokásokhoz tartozik a májusfaállítás is, aminek alkalmából éjjelizenét adtak a legények a lányoknak. Az Orbán-napi juhnyírás szintén táncos mulatsággal végződött, akárcsak a *juhok* Szent Márton-napi *számbaadása*. Legismertebb népszokás a két Sófalván és Parajdon a *királynézés*, amely később értelmiségi

63 TÓFALVI 1992, 432. o.

64 APOR 1736/1978, 43. o.

65 Codex Caioni 1994, 407. és 813. o.; RÉTHEI PRIKKEK 1924, 120–123. o.; Tabulatura Victoris 1986, 31. és 122. o.

66 ISTVÁN 2000, 198. o.

hatásra *hesspávázás* néven vált közhismertté. Az idekapcsolódó dalok egy része más szöveggel Korondon is ismert volt, de ott a fonóban párosítódalokként használták.

MAROSSZÉK

Marosszék a Székelyföld északnyugati részén található, a névadó folyó Nagyernye és Nyárádtő közötti szakaszának két oldalán (részben a Mezőségsébe nyúlva). Hozzátartozik a Nyárád teljes vízgyűjtő medencéje és a Kis-Küküllő felső szakasza Szovátaig. Belső tagolódását ezek a földrajzi tényezők határozzák meg, valamint a 19. század eleje óta folyamatosan fejlődő, terjeszkedő városnak, Marosvásárhelynek egyszerre integráló és határoló szerepe. Az itteni székely lakosság nagy része református vallású, ám helyenként jelentősek a római katolikus és az unitárius közösségek is, sőt néhány faluban Orbán Balázs ortodox, azaz „keleti vallású székelyek”-ről is beszél: „A keleti vallásúak igen nagy része annyira el van magyarosodva, hogy szót se tud más nyelven, miért papjaik is kénytelenek egyházi szónoklataikat magyarul tartani... Leginkább [Mező]Sámsondon a Feketékben, Szálteleken, [Mező]Bándon és Malomfalván.”⁶⁷

Martin Györgynek a marosszéki táncciklust részletesebben ismertető tanulmányában jelenik meg az a szemlélet, amely tánc szempontból indokoltnak tartja Marosszéknek a Székelyföld többi részétől való elkülönített kezelését. „Ez a vidék a Mezőség és a Székelyföld átmeneti, vegyes lakosságú területe” – írja. Marosszék alatt nem csupán az azonos nevű történelmi székely szék területét érti, hanem a Maros Szászrégentől északra és délre eső völgyének falvait is, a Görgény vidékével együtt, tehát a Felső-Maros vidékét.⁶⁸ A történelmi Marosszék ilyen irányú kiterjesztése hasonló az Erdély fogalom Trianon utáni bővüléséhez, amelybe az összes Romániához csatolt történelmi magyar területet beleértik, sőt gyakran a moldvai magyarokat is. Ennek a bővített Marosszék-értelmezésnek hasonló oka az 1876. évi megerendezésben keresendő, amikor a székely székeket megszüntették, Marosszéket összevonták a történelmi Torda vármegye Szászrégen központú felkerületével, s ebből jött létre Maros-Torda megye. Martin szemléletében tehát Marosszék valójában Maros-Torda megyét jelenti. Ennek az értelmezésnek a kialakulásában talán az is közrejátszhatott, hogy a magyar tánc kutatás kezdeti időszakában – mint maga Martin is többször említi – a székelység tánc kultúrája és tánczeneje még kevésbé volt ismert, így az a tény is, hogy bár valóban sok hasonlóság mutatkozik a két szomszéd vidék, Marosszék és a Felső-Maros vidéke között, legalább ugyanannyira közel áll egymáshoz a történelmi Marosszék és Udvarhelyszék is. *A Maros–Küküllő vidéki táncdialektus* című Martin-tanulmány 1989-es posztumusz kiadásában újdonság, hogy a vízmelléki táncrend északkeleti rokonaiként a „Felső-Maros vidéki (Szászrégen–Marosvásárhely környék), valamint a marosszéki – nyárádmenti tánc ciklusok”-at nevezi meg, vagyis megkülönbözteti a Felső-Maros mentét Marosszéktől.⁶⁹ Ezt a megkülönböztetést fontosnak kell tartanunk, hiszen nemcsak a történelmi adatok, de a néprajzi, zenei és táncvonalatkozású adatok összessége is ezt indokolja. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a két szomszédos vidék között ne lennének hasonlóságok is.

Marosszék alatt tehát a világosan körülhatárolható történelmi Marosszéket értjük. Marosszék alább felsorolt kistájain a törzstáncanyag azonos. Eltérések a táncok sorrendjében, az egyes tánc típusok megnevezésében, tempójában, kapcsolódó dallamanyagában vannak. Ehhez hozzájárulnak még az alkalmilag táncolt polgári társastáncok, játékos lakodalmi, farsan-

67 ORBÁN, IV, 9. o.

68 MARTIN 1970–1972; 1980, 326. o.

69 KARSAI – MARTIN 1989, 25. o.

gos stb. táncok helyenként eltérő előfordulásai. Ezen kívül eltérés van Marosszék mezőségi, valamint keleti (Maros menti, Nyárad menti és Kisküküllő menti) részei között a hagyományos tánc kíséző zenekar összetételében is.

Felső-Kis-Küküllő mente

Földrajzilag itt a Kis-Küküllő Székelyföldre eső szakaszát jelenti Kelementelkétől Kibédig. A kistáj régóta kialakult vásáros központja Erdőszentgyörgy. A völgy legfelső marosszéki szakaszán viszont Sóvárad és Szováta már a Sóvidékhez tartozik, amelynek nagyobbik része Udvarhelyszékre esik, ezért a két szék átmeneti tájaként ismertettem. Az egész völgyszakasz bal oldalán több olyan Udvarhelyszékhez tartozó település van, amelynek folyóvizei a Kis-Küküllőbe ömlenek, tehát természetföldrajzi adottságaik idekötik.

1864. július 15-én Szabó Sámuel a marosvásárhelyi református kollégium tanáraként, annak hét diákjával hathetes székelyföldi körútra indult, jobbra gyalog. Erről többen is készítettek útinaplót, de sajnos csak egy maradt fenn, amelynek valószínűsíthető szerzője Mentovich Gyula, a marosvásárhelyi református főiskola természettani tanszéke tanárának, Mentovich Ferencnek a fia. A körút egyik célja a folklórgyűjtés volt. A naplóból többek között az derül ki, hogy ezen a területen hangszeres dallamjegyzések is készültek: Makfalván a napló írójának „első teendője volt” „egy pár csürdöngölőt és oláh nótát leírni az ottani cigány hegedűje után”.⁷⁰ Az „oláh nóta” valószínűleg a székelyek körében ismert *féloláhos* nevű tánc dallama lehetett. Veress Gábornak is van kéthengernyi makfalvi fonográf felvétele a 20. század elejéről, amely igen rosszul érthető, mert egybecsengő cimbalmos felvétel. Egy, a Székelyföldön ismert régies verbunk dallam nagyjából azonosítható az egyik hengeren.

A kibédi származású Seprődi János a 20. század elején még ugyanazt a táncrendet írta le szülőfalujára vonatkozóan, mint amilyen a Nyárad mentén van. A 20. század második felében viszont az itteni táncrend az udvarhelyszékihez hasonló: a *verbunk* után a *lassú és sebes csárdás* következik, majd azt *behúzva* kezdik el a *forgatóst*. A székelyföldi zenészek leginkább *behúzás*nak nevezik egy-egy táncfajta zenéjének befejezését jelző néhány hangot, kettősfogást vagy akkordot. Seprődi János a marosszéki Kibédén a „béhagyta a táncot” kifejezést hallotta. Ilyenkor „szakasztás” történik.⁷¹ A magyarországi táncházmozgalomban a *behúzás* szinonimájaként leginkább a *lehúzás* kifejezés terjedt el.

Seprődi János számos kibédi hangszeres táncdallamot jegyzett le saját fonográf felvételeiről. Kár, hogy később a fonográfhangerek elvesztek. Gyűjteményében ezen kívül még sok tánc közben énekelhető dal és több más egyéb régies és újabb népdal található.⁷² Sajnos a vidék többi településének népzeneje nincs ilyen gazdagon dokumentálva. Kibédén kívül Erdőszentgyörgyön és Gyulakután is voltak zenészek, előbbieik zenéjéről sikerült felvételeket készítenem. Akárcsak a szomszédos Sóvidéken és a Nyárad mentén, itt is a hegedű, cimbalom, bőgő összetételű, kontra nélküli zenekar volt a jellemző.⁷³

Nyárad mente

Marosszék középső területét teljes hosszában átszeli a Nyárad folyó vízgyűjtő medencéje. Marosszék egykori fiúszéke (viceszéke), Szeredaszék, nagyjából erre a területre esett Nyáradszereda központtal. Földrajzilag és a helyi regionális tudat szerint három részre tagolódik: Felső-, Közép- és Alsó-Nyárad mente. A felső szakasz északi része katolikus többségű,

70 SZABÓ 2009, 97., 496. és 604. o.

71 SEPRŐDI 1974, 147–148. o.

72 SEPRŐDI 1974, 292–424. o.

73 GÁL 2007, 124. o.

amelyet a protestáns községek lakossága tréfásan *Szentföldnek* nevez. A déli részen a Bekecs hegység lábánál található települések csoportját *Bekecsaljának* nevezik. A Közép-Nyárad mente lakossága részben református, részben unitárius vallású. Az Alsó-Nyárad mente zöldségtermesztő falvainak tréfás helyi megnevezése: *Murokország*.⁷⁴ Az egyes Nyárad menti mikrotájak között az eltérések nem számottevők, inkább a hagyományörzés és a polgárusultság eltérő arányában, valamint a szomszédos területek hatásainak különböző mértékű befogadásában nyilvánulnak meg, hiszen a hosszan elnyúló Nyárad völgyének különböző szakaszait más-más kistájak határolják.

A Nyárad menti táncrend azonos a Marosszéki Mezőség táncciklusával, csupán tempóbeli különbségek vannak (a mezősi zene általában lassabb, mint a szomszéd tájak zenéje), továbbá a táncok neve tér el részben: *verbunk, jártatós, forgató, sebes csárdás*. A Felső-Maros mentéhez közelebb eső falvakban, ahová gyakran hívtak Maros menti zenészeket (például Magyarpéterlakáról), alkalmilag előfordul a Felső-Maros menti páros táncok sorát nyitó *sebes forduló*, de csak a Felső-Nyárad mentén, ahol viszont jövevény táncként a táncrend végére kerül, s nem székelyföldi eredetét a helyi táncnévadás is jelzi: *vármegyés, vármegyei gyorsforgató*. Egyes falvakban németes, polgári eredetű társastáncok is előfordulnak: *négyes, hatos, nyolcas, gólya*. A hagyományos zenekar összetétele: hegedű, cimbalom, bőgő.

Marostere (Marosmező)

Marosvásárhely közvetlen vonzáskörzete, inkább mikrozonának nevezhető. Azok a Marosvásárhely közeli települések tartoznak ide, amelyek a Maros itteni kiszélesedett síkságán, s annak erre nyíló mellékvölgyein találhatóak. Kevésbé kutatott terület, bár Bolyai Farkas már 1834-ből tudósít a székelykakasdi lakodalmi szokásokról, azon belül a *menyasszony-síratóról*, ahol „tánc is szokott esni”, és a nász (lakodalmi multság) reggelén sorra kerülő *menyasszonytáncról* (valójában újasszonytáncról): „A' menyasszonytánc ebből áll: A' vőfej egy tányérban az asztalra pénzt teszen le, 's felvevén a' menyasszonyt 's megtánczoltatván, átadja egyik vendégnek. Midőn ezzel elvégződött a' táncz, a' menyasszony sántának, betegnek tettei magát. A' vőfény előáll, 's a' tánczoltatót, mint kártévőt, kárpótlásra kényszeríti. A' kártételek' előszámolásakor térde', bokája' kificzamítása, fara' letörése stb ki nem maradnak, a' vőfény gyöngédebb vagy vastagabb ízlése vetvén korlátot. Ekkor a' kártévő tánczos a' tányérba tenni szokás pénzzel váltakozik meg. Ez rendre jár minden vendégén.” A Bolyai Farkas által idézett lakodalmi hívogató népi szövegében megjelenik már a táncrend népi megnevezése, a „pár táncz” is. Érdekesség, hogy akkoriban a *menyasszony-síratóra* hétfőn este, a *nászra* (lakodalmi multságra) pedig kedden került sor.⁷⁵

Ugyancsak Székelykakasd 20. századi népéletéről Asztalos Enikő közölt monográfiát. Ebből megtudjuk, hogy itt is szokásban volt a *kalákatánc*, a vasárnapi tánc, amelyet a *táncolóházban* tartottak, s ahol a zenét a teremújfalusi cigányzenekar szolgáltatta. A felsorolt helyi táncok között szerepel a *verbunk, forduló, csárdás, polka, keringő* és a *gólya*.⁷⁶

74 Murok = sárgarépa.

75 BOLYAI 1834, 221–222. o.

76 ASZTALOS 1998, 66–67. o.

Marosszéki Mezőség

Marosszéknek Marosterétől nyugatra fekvő, a Mezőség területére benyúló részét Marosszéki Mezőségnek, más néven Székely-Mezőségnek nevezik. Területén magyar, román, cigány lakosság él. Jelentősebb zenészközpontjai: Mezőbánd, Mezőkölpény, Mezősámsond, Galambod. Az itteni táncrend *verbunkkal* kezdődött, majd a páros táncok sorát a régen *jártatós*nak nevezett *lassú csárdás* nyitotta. Ezt követte a *korcsos*nak nevezett forgató típusú páros, majd a *cigánycsárdás*. Utóbbi a gyors csárdás itteni neve, kezdetben egyes, a cigányok által kedvelt vagy cigányosnak tartott dallamokra vonatkozott, majd az egész táncra kiterjedt. Ez a táncrend rokon a Kelet-Mezőség, a Sajó és a Felső-Maros menti táncciklusaival. Utóbbitól lényeges eltérés, hogy a Felső-Maros menti táncrend elején járt *sebes forduló* a Marosszéki Mezőségen nem fordul elő. A táncszünetben énekelt *asztali nóták* a régi lassú aszimmetrikus *jártatós* tánc emlékét őrzik. Mezőkölpényben és más közeli falvakban *farsangos* táncot is jártak úgynevezett *farsangos nótára*, *Rengesd uram a gyermeket* szövegkezdettel.

Felhasznált irodalom

ALBERT ERNŐ

- 1998 *Sok szép cigányleány. Háromszéki cigányoktól gyűjtött népdalok és balladák.* Kovászna Megyei Népi Alkotások Háza, Sepsiszentgyörgy.
- 2000 *Szabad madár. Háromszéki cigányoktól gyűjtött népköltészet és levéltári okmányok.* Charta Kiadó, Sepsiszentgyörgy.
- 2001 *Sír az út előttem. Háromszéki cigányoktól gyűjtött népköltészet és levéltári okmányok.* Albert Kiadó, Sepsiszentgyörgy.

ALBERT ERNŐ – FARAGÓ JÓZSEF (szerkesztette)

- 1973 *Háromszéki népballadák.* Albert Ernő és tanítványai gyűjteménye. Faragó József bevezetőjével és jegyzetével. A dallamokat magnetofonszalagról lejegyezte és sajtó alá rendezte Szenik Ilona. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

ALMÁSI ISTVÁN (közéteszi)

- 1973 *Futásfalvi népdalok.* Népi Alkotások és a Művészeti Tömegmozgalom Megyei Irányító Központja, Sepsiszentgyörgy.

ANDRÁSI BENEDEK

- 2003 *Alsósófalva monográfiája.* Alsósófalvi Közbirtokosság, Alsósófalva.

APOR PÉTER

- 1736/1978 *Metamorphosis Transylvaniae.* Előszóval és jegyzetekkel ellátta Kócziány László. Bukarest.

ASZTALOS ENIKŐ

- 1998 *Szép szivárvány koszorúzza az eget. Népélet Székelykakasdon.* Státus Könyvkiadó, Csíkszereda.

BALÁZSI DÉNES

- 2003 *Székelyszentlélek 670 éve.* Udvarhelyszék Kulturális Egyesület [Székelyudvarhely].

BÁNDY MÁRIA –VÁMSZER GÉZA

- 1937 *Székely táncok.* Minerva Rt., Kolozsvár.

BARABÁS ENDRE

- 1904 *Udvarhely vármegye közgazdasági leírása.* Különlenyomat a »Közgazdasági Szemle« 1904. évi szeptemberi és októberi füzetéből. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest.

BARABÁS LÁSZLÓ

- 1981 *Hesspávázás és királynézés a Sóvidéken.* Népismereti dolgozatok, Bukarest.
- 1998 *Forog az esztendő kereke. Sóvidéki népszokások.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

BARTOS LÁSZLÓ

1996 *Zabola és környékének története*. Tapolca Város Képviselőtestülete – Tapolcai Városszépítő Egyesület, Tapolca – Zabola.

BENCZÉDI HUBA

1977 *Auzi valea cum răsună. Cântece și jocuri populare din județul Covasna – Két hegy között felsütött a holdvilág. Kovászna megyei népdalok*. Centrul de Îndrumare a Creației Populare și a Mișcării Artistice de Masă – Népi Alkotások és a Művészeti Tömegmozgalom Irányító Központja, Sfântu Gheorghe – Sepsiszentgyörgy.

BÍRÓ GÁBOR

1992 *Sóvidék népi építésze*. Magyar Népi Építészeti Archívum – Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre.

BOLYAI FARKAS

1834 *Marosszéki lakodalmi szertartások*. Tudománytár, 1834, II. k. 221–222.

CODEX CAIONI

1994 *Codex Caioni saeculi XVII*. Edited by SAVIANA DIAMANDI and ÁGNES PAPP. Musicalia Danubiana 14. Uniunea Compozitorilor și Muzicologilor din România – MTA Zenetudományi Intézet, Budapest.

CSÁSZÁR LÁSZLÓ

1957 *Csikrákos monográfiája*. Szerkesztette, lektorálta és jegyzetekkel 2007-ben ellátta: Császár Zoltán (kézirat). http://users.atw.hu/csikrakos/csikrakos_tortenete_vegleges.pdf.

CSEKE PÉTER – HÁLA JÓZSEF (szerk.)

2000 *„A Homoród füzes partján...”. Dolgozatok a Székelyföld és a Szászföld határvidékéről*. Pro-Print Kiadó, Csíkszereda.

DEMÉNY PIROSKA

1998 *Aranyosszék népzeneje*. Sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta, a CD-mellékletet szerkesztette: Pávai István. Néprajzi Múzeum, Budapest.

DINCSÉR OSZKÁR

1943 *Két csiki hangszer. Mozsika és gardon*. A Néprajzi Múzeum füzetei 7. Szerkeszti: Domanovszky György. Budapest.

DOMOKOS ISTVÁN

1964 *Felcsiki táncok*. Népi Alkotások Tartományi Háza, Marosvásárhely.

ELEKES TIBOR DR.

2001 A települések és a közigazgatás változásai a Sóvidéken 1. *Hazanéző* 12. évf. 1. sz. 4–13.

FARAGÓ JÓZSEF

- 2000 A regülés emléke Lókodon. In: szerk. CSEKE PÉTER – HÁLA JÓZSEF „*A Homoród füzes partján...*”. *Dolgozatok a Székelyföld és a Szászföld határvidékéről*. Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 261–263.
- 2001 *Uzoni betlehemes 1942-ben és 1943-ban*. A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője. 11. évf. 1–2.

FODOR FERENC, DR.

- 1995 *Kilyénfalva. Monográfia*. Lyra Kiadó, Marosvásárhely.

FÜSTÖS L. JENŐ

- 2005 *Csatószegei mozaik*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda.

GÁL IRÉN

- 2007 *Székely lakodalom*. Hoppá Kiadó, Marosszentgyörgy.

GAZDA KLÁRA

- 1980 *Gyermekvilág Esztelneken. Néprajzi monográfia*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

GUB JENŐ

- 1996 *Erdő-mező állatai a Sóvidéken*. Hazanéző könyvek 9. Firtos Művelődési Egylet, Korond.

HANKÓ VILMOS

- 1986 *Székelyföld*. Lampel Róbert, Budapest.

HERȚEA, IOSIF – ALMÁSI ISTVÁN

- 1970 *245 népi táncdallam*. Népi Alkotások Háza, Csíkszereda.

HORVÁTH ISTVÁN

- 2006 A Sóvidék földrajzi bemutatása. IN: HORVÁTH ZOLTÁN – HORVÁTH ISTVÁN – OZSVÁT PÁL – VÉCSEI ANDRÁS *Rapsóné öröksége. Tanulmányok Parajd község múltjából*. Corvin Kiadó, Déva, 30–33.

IMREH ISTVÁN – PATAKI JÓZSEF

- 1992 *Kászonszéki krónika 1650–1750*. Európa Könyvkiadó – Kriterion Könyvkiadó, Budapest – Bukarest.

ISTVÁN LAJOS

- 2000 Jeles napok Korondon. In: szerk. K. KOVÁCS ANDRÁS *Korondi sokadalom*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda. 186–198.

JAGAMAS JÁNOS

- 2014 *Colecția etnomuzicologică a lui János Jagamas în Institutul „Arhiva de Folclor a Academiei Române” – Jagamas János népzenei gyűjteménye a Román Akadémia Folklór Archivumában – The Ethnomusicological Collection of János Jagamas at the*

Folklore Archive of the Romanian Academy. Redactat de – szerkesztette – edited by PÁVAI ISTVÁN – ZAKARIÁS ERZSÉBET. Editat de – Kiadja – Published by Institutul „Arhiva de Folclor a Academiei Române”, Cluj-Napoca – MTA BTK Zenetudományi Intézet, Budapest – Hagyományok Háza, Budapest.

JAGAMAS JÁNOS – FARAGÓ József (közvetési)
1974 *Romániai magyar népdalok.* Bukarest.

JAKAB ROZÁLIA
1998 *„Nálunk a harangszó elszáll a határig”. Népelet és néphagyomány Farkaslakán.* Polis Könyvkiadó, Kolozsvár.

JÁNOSI JÓZSEF
2004 *Háromszéki táncok.* Kovászna Megyei Művelődési Központ – Romániai Magyar Táncszövetség, Sepsiszentgyörgy.
2008 *Erdővidéki táncélet.* A zenei tanulmányt írta Szalay Zoltán. Sepsiszentgyörgy – Budapest.

KARDALUS JÁNOS
1994 *A csiki pásztorok fakürtje.* Népismereti Dolgozatok, 220–227.

KARSAI ZSIGMOND – MARTIN GYÖRGY
1989 *Lőrincréve táncélete és táncai.* MTA Zenetudományi Intézet, Budapest.

KÓS KÁROLY, DR.
1957 *Magyar néprajzi tájak hazánk területén.* *Művelődés* 2, 32–34.

KÓSA LÁSZLÓ
1998 *Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920).* Harmadik, bővített kiadás. Planétás Kiadó, Budapest.

KÓSA LÁSZLÓ – FILEP ANTAL
1978 *A magyar nép táji-történeti tagolódása.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

LAJTHA LÁSZLÓ
1955 *Kőröspataki gyűjtés.* Zeneműkiadó, Budapest.

LÁSZLÓ ELEK
1896 *Csiki székely népszokások.* *Ethnographia* 1896/5. 383–398.

MADAR ILONA
1998 *Adalékok Siklód község népi kultúrájához.* In: szerk. ANDOR CSABA és FEHÉR GYÖRGY *Siklód temploma és népe.* Kairosz Kiadó, Budapest, 127–216.

MAGYAR ZOLTÁN

2011 *A magyar népi kultúra régiói 2. Felföld, Erdély, Moldova.* M-érték Kiadó, Budapest.

MALONYAY DEZSŐ

1909 *A magyar nép művészete II. A székelyföldi, a csángó és a torockói magyar nép művészete.* Franklin-Társulat – Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest.

MARTIN GYÖRGY

1970–1972 *Magyar tánc típusok és táncdialektusok.* Budapest.1980 A páros táncok hagyományos rendje a maroszeiki táncciklusban. In: szerk. LELKES LAJOS *Magyar néptánc hagyományok.* Budapest, 325–340.

MOHAY TAMÁS

2011 Erdély. In: főszerk. PALÁDI-KOVÁCS ATTILA, szerk. FLÓRIÁN MÁRIA *Magyar Néprajz nyolc kötetben. Táj, nép, történelem I.* 1. Akadémiai Kiadó, Budapest.

NAGY LAJOS (gyűjtötte)

2008 *Katonaénekek a siklódiak emlékezetében.* Udvarhelyszéki Kulturális Egyesület – „Szitakötő” Egyesület, Székelykeresztúr.

OLOSZ KATALIN

2008 *Háromszéki népballadák Kanyaró Ferenc hagyárékában.* In: Acta Siculica. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy.

ORBÁN BALÁZS

1868–1873 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népművészeti szempontból I–VI.* Ráth Mór bizománya, Pest.

PÁVAI ISTVÁN

1992 Bözödi György emlékezik Lajtha Lászlóra. *Magyar Zene*, 2. 138–140.2000 Jajnoták és dúrharmóniák a Kis-Homoród mentén. In: szerk. CSEKE PÉTER – HÁLA JÓZSEF „A Homoród füzes partján...”. *Dolgozatok a Székelyföld és a Szász-föld határvidékéről.* Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 287–301.2012 A népi tánczene kistáji tagolódása Erdélyben. In: főszerk. RICHTER PÁL *Magyar Népzenei Antológia. Digitális összkiadás.* DVD-ROM.2013a *Az erdélyi magyar népi tánczene.* Hagyományok Háza – Kriza János Néprajzi Társaság, Budapest.2013b Szabó Csaba népzenekutatói munkássága. In: szerk. ITTÉS MIHÁLY és SZABÓ PÉTER *Üvegszilánkok között: Szabó Csaba emlékkönyv.* Cellissimo Zeneművészeti Bt. – Szabó Csaba Nemzetközi Társaság, Budapest, 2013, 261–304.2016 *A Sóvidék népzeneje – The Folk Music of Sóvidék.* DVD-ROM melléklettel. Hagyományok Háza – MTA BTK Zenetudományi Intézet.2011 *A folklórlista Vikár Béla. Egy kiállítás képei és dokumentumai.* Hagyományok Háza, Budapest.

PÉTERBENCZE ANIKÓ

1989 *Táncok és táncos szokások Csíkszentdomokoson. A csíki székelyek hagyományából.* Déryné Művelődési Központ, Jászberény.

POZSONY FERENC (gyűjtötte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta)

1984 *Álomvíz martján. Feketeügy vidéki magyar népballadák.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

2000 Homoród menti magyar népszokások. In: szerk. CSEKE PÉTER – HÁLA JÓZSEF „A Homoród füzes partján...”. *Dolgozatok a Székelyföld és a Szászföld határvidékéről.* Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 243–256.

RÉTHEI PRIKKEL MARIÁN

1924 *A magyarság táncai.* Studium, Budapest.

SÁROSI BÁLINT

1998 *Hangszerek a magyar néphagyományban.* Planétás Kiadó, Budapest.

2002 Székelyföld („Kelet 2”). In: főszerk. RICHTER PÁL *Magyar Népzenei Antológia, Digitális összkiadás.* DVD-ROM.

SEBESTYÉN DOBÓ KLÁRA

2001 *Én elmenyek kicsi búval. Kászoni népzene és néphagyományok 1952-ből.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest – Kolozsvár.

SEPSISZÉKI NAGY BALÁZS

2003 *Székelyföld falvai a XX. század végén III. Udvarhelyszék. Hargita megye.* Nap Kiadó, Budapest.

SEPRÓDI JÁNOS

1974 *Válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

SÓFALVI ANDRÁS

2005 *Sóvidék a középkorban. Fejezetek a székelység középkori történelméből.* Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely.

SZABÓ SÁMUEL

2009 *Erdélyi néphagyományok, 1863–1884.* Szabó Sámuel és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Olosz Katalin. Európai Folklor Intézet – Mentor, Budapest – Marosvásárhely.

SZALAY ZOLTÁN

1996 *Felcsíki hangszeres tánczene. A csíkszentdomokosi zenekar 1.* Alutus, Csíkszereda.

SZEKERES LUKÁCS SÁNDOR

2007 *Sóvidék a régi oklevelekben.* Hazanézó, 18. évf., 1. sz., 14–15.

SZENTIVÁNI MIHÁLY

- 1986 *Gyaloglat Erdélyben.* Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta Húbert Ildikó. Az eredeti kézirattal egybevetette Király László. Európa Könyvkiadó, Budapest.

SZENTIVÁNYI KÁLMÁN

- 1899 Nagyszebeni jogászélet. (Az abszolút időkben.) *Budapesti Hírlap*, XIX. évf. 107. sz., 1899. április 18. 1–4.

SZILÁDY ZOLTÁN

- 1934 *A székely tánclépcs.* IV. évf. 9–10. sz. 70–72.
 1936 *Erdély magyar népe.* Hungária ny., Budapest. Digitalizált változat: http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf9303.pdf.

SZŐCS JÁNOS

- 1998 Régi csíki regösök. In: *Acta* – 1997. II.s. BOÉR HUNOR. Csíki Székely Múzeum – Székely Nemzeti Múzeum, Csíkszereda – Sepsiszentgyörgy.

TABULATURA VIETORIS

- 1986 *Tabulatura Vietoris saeculi XVII.* Musicalia Danubiana 5. Közreadják: ILONA FERENCZI, Marta Hulková. Opus, Bratislava.

TAMÁS MARGIT

- 2001 *Táncalkalmak, táncszakások, táncrend Lovétén.* Püski Kiadó, Budapest.

TÓFALVI ZOLTÁN

- 1979 *Pogány fohászok faluja. Sóvidéki riportok.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
 1992 *A sóvidéki népoktatás története 1848-ig.* Századok, 126. évf., 3–4. sz., 427–448.

VÁRDAY ZSOLT

- 2011 *Inventarierea valorilor patrimoniului construit în cadrul programului „Ocrotirea și conservarea imaginii satului harghitean”. Studiu morfo-tipologic și inventarierea patrimoniului construit valoros. Satul Șiclod, comuna Atid.* Beneficiar: Consiliul Județean Harghita. Elaborator: s.c. 4zet Architects s.r.l. Miercurea-Ciuc. [Kézirat.]

VOFKORI LÁSZLÓ

- 1998 *Székelyföld útikönyve I. Aranyosszék, Marosszék, Udvarhelyszék.* Cartographia Kft., Budapest.

ZAKARIÁS ERZSÉBET

- 2000 *Asszonyélet Erdővidéken.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely.
 2010 Tánc és szerelem a Székelyföldön és a moldvai csángóknál. *Látó*, 21. évf. 11. sz.

Division of Szeklerland Region in the context of Folk Dance Music

Summing up all the regions delimited by geographical features and different customs as well, the paper gives a systematic picture of the folk dance music of Szeklerland. Presenting the opportunities for dance and folk music, the basic repertoire, the composition of the local folk bands changing with time, the musicians, adjacent data and even connections to identifying surviving classical musical items, the author gives an exhausting account of the Szekler people's folk musical culture and principally their dancing traditions.